

Bölcészdoktori értekezés.

SZAKMAVÁLASZTÁSI ÉRTÉKORIENTÁCIÓ
ÉS AZONOSULÁS

Készítette: Kiss Kond László

Szeged, 1981

Tartalomjegyzék

I. fejezet:	Bevezetés	2
	A témaválasztás indoklása	9
II. fejezet:	Szakirodalmi előzmények	15
III. fejezet:	A vizsgálat célkitűzései, hipotézisei, módszerei	29
IV. fejezet:	A szakmaválasztás érték- orientációs indítékai	38
	1/ A szakmunkástanulók pályaválasztási döntését alakító tényezők	38
	2/ Társadalmi, környezeti segítség hatása a pályaválasztási döntésben	44
	3/ A pályaválasztási értékorientáció fő irányai	65
V. fejezet:	Az előzetes pályaaazonosulás pszichológiai jellemzése	79
	1/ Az előzetes azonosulás pszichológiai mutatói a beiskolázás előtt és a tanulmányi időszakban	85
	2/ A tanulók pályafejlődésének, életterveinek és munkahelyi beilleszkedésüknek mutatói	116
VI. fejezet:	Befejező rész	
	A vizsgálati eredmények ³ összegezése, végkövetkeztetések	127

1/ A felvetett fő kérdések megválaszolása, a hipoté- zisek igazolása, főbb vo- natkozások feltárása	127
2/ A vizsgálati eredmények összegzése, a levonható tanulságok, hasznosításukra vonatkozó javaslatok	136
M e l l é k l e t e k	141
I r o d a l o m	151

I. BEVEZETÉS

"Általánossá kell tenni a felnövekvő nemzedék középfokú iskolázottságát. Ennek keretében elsősorban a szakmunkásképzés színvonalát kell emelni. A magas színvonalú szakmunkásképzést szocialista társadalmunkban nem csupán a munkaerő utánpótlása igényli, hanem a munkásosztály vezető szerepének érvényesülése is megköveteli."

Az MSZMP programnyilatkozatából, 1975.

Szocialista társadalmunkban a szakmunkástanulókkal - mint a vezető munkásosztály leendő tagjaival - foglalkozni, pályaválasztási indítékaikat, pályaaazonosulásuk folyamatát vizsgálni, fontos feladat, és emellett égető társadalmi szükséglet is. A munkában való önkifejezés és önmegvalósítás igénye a személyiség egészséges "belsőből jövő" szükséglete, mely különösen a serdülőkorban és az ifjúkor elején elementáris erővel törekszik kielégítése felé. A serdülő személyisége sok ellenmondást tartalmaz. A serdülő személyiségének ellentmondásossága többek között pályaválasztási szándékaiban is megmutat-

kozik. Olykor például hol ez, hol az szeretne lenni, reálisan nem értékeli arra való képességeit, vagy nem számol a kívánt pálya követelményeivel. Személyisége abban mégis meghatározott, hogy meg van az igénye saját képességeinek, adottságainak kipróbálására, sok gondot fordít az életút keresésére, végsősoron törekszik arra, hogy megkeresse helyét a társadalomban, és ott beilleszkedve kifejtse képességeit, megvalósítsa önmagát.

Szocialista társadalmunknak érdeke, hogy egyre több fiatal kibontakoztassa adottságait, minél magasabb szintre fejlessze képességeit és készségeit, s erre támaszkodva boldoguljon a választott pályán, munkájával mind az egyén, mind a munkaadó elégedett legyen, és minél jobban képes legyen a társadalmi beilleszkedésre. Igaz ugyan, hogy elméletileg csak a kommunizmusban válik minden ember számára a munka létszükségletté, örömteli tevékenységgé, mégis ez nem csupán a távoli jövőben képzelhető el, hanem napjainkban is a szocialista termelés viszonyai között /Fukász, 1980/. Társadalmunk az egyén számára egyre több területen képes mindazt nyújtani, ami biztosítja az önmegvalósítás lehetőségét, és ez később - a szocializmus építésének előrehaladtával - mind nagyobb mértékben lehetséges majd minden dolgozónak.

Vizsgálataink bizonyítják, hogy a munka szeretete - mint belsőből fakadó szükséglet, és mint az önmegvalósítás eszköze - a legtöbb szakmunkástanulónk értékrendjében a legelőkelőbb helyet foglalja el. Fiataljaink jelentős hányadánál a pályaválasztási értékorientációs-motivumok fejlettek, és ez jó ígéret szocialista társadalmunk jövője számára.

Vizsgálatunk természetesen e "jelentős hányadon" kívül maradt fiatalok értékorientációjával is foglalkozott, és kereste, hogy nálunk miként mutatkozik a munka szeretete, miként alakult választott pályájuk megbecsülése, és a munkával azonosulni tudásuk. Ugy gondoljuk, hogy társadalmunk minden tagjának joga van az örömmel végezhető munkához. Ehhez a feltételeket biztosítani kell, mert társadalmunk is csak úgy fejlődhet, ha állampolgárai azt jól felkészülten és boldogan építik. E gondolattal eljutottunk a pályalélektan kulcskérdéséhez: ha az egyén jó pályaválasztása mind az egyén, mind a társadalom érdeke, miként biztosítható e két érdek egymásra találása? Az egyénnek és a társadalomnak közös érdeke az, hogy a pályaválasztó fiatal mind önismerete, mint a pálya követelményeinek ismerete alapján úgy döntsön, hogy a választott pályán önmegvalósítása, képességeinek kifejthetősége biztosított legyen, s így a választott és nagyra értékelt szakmaterületen a mun-

kával való azonosulás sikerrel járjon.

Ha ugyanis az egyén, mint szubjektív tényező oldaláról vizsgáljuk a pályaválasztás kérdését, azt találjuk, hogy az egyén érdeke olyan pályán munkálkodik, melyet teljes megelégedéssel gyakorol. Ebben az esetben képességeinek a pálya megfelel, személyisége értékes tulajdonságai kifejlődhetnek, önmegvalósításra a legnagyobb a lehetősége, számára a munka öröme tartósan biztosított, teljesítménye a társadalom által elismert.

A társadalom, mint objektív tényező szemszögéből nézve a pályaválasztást, elmondható, hogy az államnak is érdeke, hogy a fiatalok jól válasszák meg a pályájukat. Az állam akkor gyarapodhat gazdaságilag, nemzeti jövedelmét úgy növelheti, ha minden felnövekvő állampolgára megtalálta képességeinek maximális kifejezésére alkalmas pályát, ha a munkáját szívesen, örömmel végzi, ha a dolgozó munkájával azonosulni tud, önmegvalósítása legjobb eszközének tekinti, ha a termelésben nem kényszeredetten, hanem önként, a legjobb felkészültséggel, örömmel vesz részt. A kérdés, hogy az adott társadalom tud-e elég képzési helyet biztosítani a szakmai felkészülésre, nem szorulnak-e ki sokan a vágyott pályáról keret- majd státushiány miatt? S ha nem, a kiszorultaknak tud-e további olyan pályát felkinálni, ahol képességei kifejthetők, az egyén boldogulni tud?

A fentiekben említett érdekek összefüggésének felmutatását a következő idézettel igyekszem megvilágítani:

"... az objektív társadalmi és gazdasági tényezők nem automatikusan és közvetlenül határozzák meg a szubjektív pályaválasztási motivációt. Az említett objektív tényezők nem önmagukban fejtik ki hatásukat, hanem a hozzájuk kapcsolódó pszichés képződmények és mechanizmusok közvetítésével." /Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, 1970./

A pályaválasztás akkor optimálisan jó, ha az egyén képességei és a választott pálya követelményei egybehangoltak, ha az egyén a szakmát önként, a pálya társadalmi presztizsének tudatában, vele anticipáltan azonosulva választotta. Ez a szerencsés egybeesés a garanciája a kiegyensúlyozott, harmonikus életpályának, az egyén fontossága tudatának, az egyén önmagáról alkotott és a társadalmi környezete által megerősített én-képének, munkás öntudatának, saját életével való megelégedettségének. E cél elérésének segítése feladata a szülőknek, a pedagógusoknak és a pályaválasztási tanácsadó szakembereknek egyaránt.

A jó pályaválasztáshoz a jelöltnak ismernie kellene saját személyiségtulajdonságait, főleg adottságait és képességeit, valós én-képét, továbbá a választható pályák követelményrendszereit, a "pálya - profilokat". Tudnia kell azt is, hogy milyen képesítést kell szerez-

nie, hány évig kell tanulnia még, milyen elhelyezkedési és kereseti lehetőséget biztosít a pálya. Továbbá tájékozódnia kell afelől, hogy a számára vonzó szakmára van-e beiskolázási keret az illetékes szakképző intézetben, , mik itt a felvétel követelményei.

A fiatal pályaválasztó - még ha jól ismeri is képességeit, s jól tájékozott afelől, hogy milyen szakmában boldogulhat, valósíthatja meg önmagát, - még mindig kerülhet probléma-helyzetbe. Számos esetben előfordulhat, hogy a pályaválasztása aktuálissá válásakor a vágyott szakmában nem indul képzés, vagy túl sok a jelentkező, s ő nem kerül be a megengedett keretbe. Ilyen helyzetben gyakran kénytelen olyan szakmát választani, amelyhez nincs kedve, amelynek nincs társadalmi presztizse, amelynek gyakorlása során - úgy érzi - nem tudja megmutatni képességeit. Van-e remény ilyen esetben, hogy a képzés folyamán mégis megszereti a nem szíve szerint választott pályát? Vajon abban az esetben, ha a választás előtt minimális szinten sincs meg az előzetes azonosulás később az elméleti és gyakorlati képzés kialakíthatja-e benne a pályavonzalmat, létrejöhet-e még benne a pályával való azonosulni-tudás?

Amint a fentiekből látjuk a pályaválasztással kapcsolatban sok és összetett probléma merül fel. Több tudományág hivatott e problémák elemzésére és megoldására.

A pedagógiának azt kell vizsgálnia, hogy a prepubertásban lévőekben miként fejlesztheti és tudatosíthatja képességeiket, hogy ezzel a pályaaorientációjukat segítse. A pályaválasztási szakembereknek a feladatuk, hogy a szakmaválasztás előtt állók minél több pálya követelményeiről tájékozottak legyenek. Továbbá azt is biztosítani kell, hogy a pályaválasztásnál az egyéni és a társadalmi érdek egymásra találjon. A pályalélektannak abban kell segíteni a pedagógusokat és a pályaválasztási tanácsadókat, hogy megfelelő felvilágosító munkával biztosítsák, hogy lehetőleg minden fiatal a személyiségtulajdonságainak legmegfelelőbb pályát válassza, tudjon már anticipáltan azonosulni a fiatal a vágyott szakmával. A szakmetodika pedig arra kellene törekedjék, hogy a már valamelyik szakmára beiskolázott fiatalban megerősödjék a pályaaazonosulás, hivatását ismerje fel benne, szívesen és jól felkészülten gyakorolja szakmáját.

Kutatásainkkal e problémák megoldásához próbálunk segítséget nyújtani. E dolgozat nem vállalhatja a pályaválasztással kapcsolatos sokféle összefüggés bemutatását, még kevésbé e problémák megoldását. Csupán a pályaválasztás folyamatának egyes részterületeire kíván rávilágítani, az egyes részterületek közötti összefüggéseket és azok egymásra hatásait próbálja feltárni.

A témaválasztás indokolása

1945 előtt a szakmunkásképzés - vagy ahogyan a két világháború között nevezték, a tanoncoktatás - az oktatáspolitikai perifériájára szorult. Az uralkodó osztálynak érdeke volt, hogy az ipari tanulók csak a munkavégzéshez közvetlenül szükséges ismereteket sajátítsák el, nem tartották szükségesnek, hogy minden fiatal általánosan művelt legyen. Az elitképzés a gimnáziumokban folyt, a magasabb műszaki tudásra a reáliskolák készítettek fel. Sajnos, a munkásképző iskolák és velük együtt a tanulók a társadalom presztizshierarchia alsó sávjában helyezkedtek el, ami az akkori társadalmi tudat jellemzője, a megváltoztathatatatlannak hirdetett osztályrétegződés előítéletének velejárója, a múlt rendszerben megmerevedett értékkategóriák konzervatizmusának eredménye.

A felszabadulás után javult a helyzet, a szakmunkásképzés a nyolc osztályos általános iskolára épült. A pályaválasztási tanácsadás és a pályaalakmassági vizsgálat azonban, ami a felszabadulást követően a fővárosban és a megyeszékhelyeken megindult az ötvenes években alig funkcionált. Csak 1961-ben született kormányhatározat a pályaválasztási tanácsadás szélesebbkörű megszervezéséről. A hatvanas években mintegy 300 szakmára képeztek szakmunkástanulókat, ezekre lehetett irányítani a középiskolai

és felsőfokú oktatásban részesülni nem törekvő tanulókat. /Az észszerű integrálás és az általánosabb szakmai alapképzésre épülő differenciált szakmunkásképzés folytán 1980-ban már csak 128 szakma szerepel az új szakmajegyzékben./

Míg a hatvanas években a pályaválasztási tanácsadás szélesebb körben nem működött, sem a szülők, sem az általános iskola nyolcadik osztályában pályaválasztás előtt álló tanulók nem ismerték e szakmáknak csak kis töredékét. Egyes - 1961 év előtti - felmérések azt mutatták, hogy a pályaválasztás előtt álló hetedikes, nyolcadikos tanulók csupán 10-12 pályát tudtak megkérdezésükkor felsorolni, de alapjában véve ezeket is csak felszínesen ismerték. Példaként szolgálhatnak egy 1947-es felmérés adatai: "minden második gyereknek fogalma sincs arról a pályáról, amelyre előbb-utóbb mégis menni fog, csak minden harmadiknak van némi hiányos elképzelése, és csak minden nyolcadik gyerek az, aki valóban ismeri is azt a pályát, amelyet leendő foglalkozásának választott". /Molnár, 1947./

1945 után közoktatásrendszerünkben a szakmunkásképzés reflektorfénybe került. Sorra jelentek meg a tanonc-képzés hibáit felszámoló szándékozó új határozatok, kormányrendeletek, törvények. Így, 1949. IV. törvény: Az iparostanulókról és a kereskedőtanulókról, az 1961 évi oktatási törvény, az 1969. VI. törvény a szakmunkásképzésről.

zésről. A fentieken kívül folyamatosan - szinte évenként - jelentek meg új módosítások. 1971-ben létrehozták a Megyei Pályaválasztási Tanácsadók hálózatát. 1975-ben az MSZMP. programnyilatkozata kiemelten fontosnak tekintette a szakmunkásképzés színvonalának emelését, amit a munkásosztály vezető szerepének biztosítása is megkövetel. Végezetül megemlítjük, hogy az 1981 májusában megrendezett KISZ X. kongresszusának határozata szintén foglalkozik /II/1. fejezet/ a szakmunkásképzés és a pályaválasztás fontosságával.

A szakmunkásképző intézetek számára napjainkban elkészült, és már is bevezetésre került az új "A szakmai nevelés és oktatás terve" új irányítóként, amely az oktatást és nevelést a szakmunkásképző iskolákban korszerűsíteni hivatott. Kiemeli többek között a hivatástudat kialakításának fontosságát. Mindjárt a dokumentum elején ezt olvashatjuk: "A szakmunkásképzéssel olyan pályakezdő szakmunkásokat kell nevelnünk, akik szakmai felkészültségükkel, tudásukkal és képességeikkel, általános és szakmai műveltségükkel, fizikai felkészültségükkel, valamint erkölcsi tulajdonságaikkal egyaránt alkalmasak a szakmunkáshivatás teljesítésére."

A szakmunkásképző intézeteknek különösen nagy lehetőségeik vannak a szakmunkástanulók hivatástudata, és az ezt erősítő pályaaazonosulás kialakítására, illetve növe-

lésére. Először is gondoljunk arra, hogy a szakmunkás-tanulók hosszú ideig közvetlen kapcsolatban vannak a gyakorlati oktatókkal, ők a képzés ideje alatt is produktív munkát végeznek természetes munkahelyi környezetben. A tanműhelyekben, gyárakban, üzemekben magatartásmintául szolgáló szakmunkások veszik őket körül. Könnyen beláthatjuk, hogy milyen nagy eközben a környezeti hatás, amely többnyire pozitív és csak ritkán negatív jellegű. Ha hetente három munkanapot veszünk, 7 órai szakmai gyakorlattal, ez heti 21 óra, amelyet a szakmunkásjelölt szakoktatójával, illetve az oktatásával megbízott szakmunkással tölt. Ugyanakkor az iskolai osztályfőnök hetente többnyire csak az osztályfőnöki órán, tehát csak egy órában fejthet ki nevelőhatást a tanulóra. Szélsőséges példának tűnik, de hadd említsük meg: hiába való erőlködés az osztályfőnök becsületes munkára való buzdítása, ha a tanuló munkahelyén heti 21 órában rosszul szervezett munkát és hanyag munkásokat lát. Ugyanakkor felerősödhet az osztályfőnöki buzdítás hatása, ha munkahelyén jól szervezett munkát, kollektív együttműködést, és becsületes igyekezetet tapasztal a termelésben.

A fentiekkel azt kívántuk kiemelni, hogy éppen a szakmunkásképzés folyamán mind az elméleti képzésben, mind pedig a gyakorlati munkában nagyon jó lehetőségek

kinálkoznak egy szakma megszerettetésére, a szakmával azonosulni tudásra, a hivatástudat erősítésére, amelyeket kihasználni mind a tanároknak, mind a szakoktatóknak kötelességük.

A szakmai oktatás és nevelés tervei, az idevonatkozó utasítások ösztönözhetik, a tantestületi értekezletek, a nevelési továbbképzések segíthetik a tanárokat és szakoktatókat, hogy még azokban is kialakuljon a szakmai azonosulás, felerősödjék a hivatástudat és szakmaszeretet, akiknél a beiskolázáskor mindez alacsony szintű volt. Akiknél pedig a pályaválasztáskor vonzó volt a szakma, azok a szakmunkásképzés folyamán tovább fejlődhetnek hivatástudatukban és szakmai azonosulásukban. Vizsgálatainkkal a való helyzetet kívántuk feltárni, valamint ösztönzést és segítséget nyújtani a szakmunkásképző intézeti tanárok és szakoktatók számára, hogy a pályaválasztáskor akár gyengén, akár erősen és helyesen orientált tanulóknak mind a pályaidentifikációt, mind a hivatásszeretetet hatékonyan tudják erősíteni.

Összegzésül témaválasztásunkat az alábbiakkal kívánjuk indokolni:

a. Szocialista társadalmunkban a munkásosztálynak vezető szerepe van. Ezért fontos gazdasági és politikai kérdés, hogy az utánpótlás minél nagyobb százalékban

hivatására jól felkészült legyen, munkáját örömteljesen végezze, a munkában az önmegvalósítás lehetősége biztosított legyen.

b. Jóllehet a szakiskolások pályaválasztási problémáinak feltárását nagyjelentőségű kutatások fémjelzik, - mint pl. Dancs, Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, Rókusfalvy, Ritóokné, a JATE pszichológiai tanszéke kutató csoportja, stb. - mégis úgy érezzük, hogy vizsgálatunk szükséges, mert ezzel egy fontos problématerületen hozzájárulunk a pályaaorientáció és a pályaaazonosulás kapcsolatának feltárásához.

c. Témaválasztásunk azért is aktuális, mert napjainkban folyik közoktatásunk, illetve közoktatásrendszerünk strukturális és tartalmi reformjának megvitatása, amelyben többek között a középfokú szakmai képzés javítása, hatékonyabbá tétele is szerepel.

d. Témaválasztásunk időszerűségét indokolja végül az a tény, hogy a szakmunkásképzőkben ijesztően magas a lemorzsolódási arányszám, aminek az egyén és a népgazdaság egyaránt kárát látja. A fiatalok pályaválasztási indítékainak feltárása, valamint értékorientációs rendszerünk és a pályaaazonosulási folyamatuk kialakulásának vizsgálata reméljük rávilágít a nagyszámú lemorzsolódás okaira is, és egyben ösztönzően hathat a szakmunkásképzőkbe való beiskolázás korrekciójára, valamint a képzés alatt a választott pályával való azonosulást erősítő nevelői erőfeszítésekre.

II. SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK

Bevezetésünkben már utaltunk a pályaválasztás folyamatának összetettségére, valamint összetevőinek bonyolultságára. Ennek oka részben a pályaválasztó fiatal szintén bonyolult személyiségstruktúrája. E személyiséget éppen a pályaválasztás idején igen "képlékeny átalakulási állapotban" találjuk, aki éppen most veszi számba képességeit, és általában kibontakozó személyiség tulajdonságait, aki igen fogékony a társadalmi hatásokra, és szeretné megtalálni helyét a világban, egy sajátos szerepre felkészülve önmagát megvalósítani.

Mely tudományok, miféle szakirodalmi művek igazítják el azt, aki a pályaválasztás és pályára indulás szakában lévő fiatalok pályaaorientációját vizsgálva, a választott szakmával azonosulás szintjét felmérve - szeretne vizsgálataival segítségükre lenni?

Mi a vizsgálat folyamán különböző diszciplinák közül először is a marxista filozófia megállapításaira támaszkodtunk. A marxista filozófia tisztázza a nem kizsákmányoló társadalomban, a szocializmusban és a kommunizmusban az ember helyét, az ember és a munka viszonyát, egymásra hatását és kapcsolatát, valamint a szocialista,

majd a kommunista személyiség, emberideál mélységét. A marxista filozófia idevonatkozó megállapításai nagyban segítik a pályaválasztó fiatalok értékorientációjával, elővételezett pályaidentifikációjával foglalkozó szülőket, pedagógusokat, pszichológusokat.

Marx, Engels, Lenin idevonatkozó írásain kívül jó segítséget nyújtott a szakmai pályaidentifikáció helyes értékeléséhez /Fukász 1980. "A munka esztétikája"/ című műve. Ebben a szerző a munka szépségéről szólva, valamint "a szépség törvényei szerint alakító emberről", jobban segített megközelíteni a szakmai azonosulás lelki folyamatának vizsgálatát.

A kommunista embereszmény mint fő nevelési cél tudatosításához jól használhattuk Ágoston György /1976/ művét, és a személyiség sokoldalú megismeréséhez A.G. Kovaljov /1972/, Gordon W.Allport /1980/, és Duró Lajos /1967, 1972, 1979/ műveit.

A kutatás folyamán legjobban a munkalélektan, mint fő diszciplína, különösképpen a pályalélektan, mint ágazati diszciplína szakirodalmi anyagára támaszkodhattunk. Örvendetes módon e tudomány az utóbbi 10-15 évben nemcsak külföldön, hanem hazánkban is erős fellendülést mutat. Munkánkban segítségünkre voltak még a külföldi szerzőkön kívül jeles hazai szakemberek művei, témánkat

illető közleményei: /Mérei 1942/, /Csirszka 1966/,
Rókusfalvy 1969/, /Dancs 1957, 1980/, Völgyesy 1976/,
Ritoókné 1979/, /Duró 1980/, Bálint-Murányi 1973/,
/Klein 1980/, /Zakar 1980/ műveire gondolunk.

Minthogy pályaaorientáció és választás, a pályával való azonosulás, az önmegvalósítás nem egy adott pillanatban játszódik le, hanem az egyén életében egy életszakaszban végbemenő fejlődési folyamat. Így a fejlődésben lévő személyiséget kell vizsgálnunk, ezért a fejlődéslélektan idevonatkozó megállapításait is figyelembe vettük. Vizsgálatunkban egy korosztály, a 14-18 évesek, a serdülőkorban lévő és az ifjukorba lépő fiatalok pályaválasztási problémáit igyekeztük feltárni, s ehhez jó segítséget nyújtottak különösen az alábbi szerzők: /Duró 1967, 1979, 1980/, /Kiss 1966, 1969/, /Kon 1979/, /Allport 1980/, /Dancs 1980/, /Vikár 1980/.

A pályaválasztás pszichológiai vonatkozásai, fogalmi tisztázások

A pályaválasztás - mint már említettük - egy bizonyos folyamat, amelynek záró aktusa: a döntés. A pályaválasztási döntést megelőző egy előkészületi, pályaaorientációs szakasz, valamint a személyiségstruktúrában végbemenő fejlődési folyamat, amelynek eredménye egy

pszichikus állapot: a pályaválasztási érettség.

"... A pályaválasztási érettség az optimális döntésre való felkészüléssel egyenértékű." /Völgyesy 1976/

A pályaválasztási érettséget a szocializációs folyamat betetőzésének, illetve a felkészülési szakasz egy magasabb szintjére eljutás eredményének tekinthetjük.

A pályaválasztási érettség fogalmát a következő idézet világítja meg: "a tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapotát, amely egyrészt lehetővé teszi - az elhelyezkedési lehetőségnek és a személyiségnek - megfelelő pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést." /Rókusfalvy 1969/

A kérdés, hogy mai köznevelési viszonyaink között hány éves korban jut el a fiatal a pályaérettség szintjére, amelynek fontos feltétele az önismeret.

Kétséges, hogy az általános iskola 7-8.osztályába járó 13-14 éves gyermekek ezzel legalább odáig menően rendelkeznek, hogy ismerik személyiségtulajdonságaik lényeges vonásait, képességeik fejlettségi szintjét. Személyiségük viszonylag állandó tulajdonságai éppen kialakulóban vannak.

Tudomásul kell vennünk, hogy a 13-14. életévében lévő serdülőnek még nem alakulhatott ki a viszonylag

állandó tulajdonságokkal rendelkező személyisége, nem eléggé fejlett az énképe, egyben az önismerete, valamint értékorientációja, a pályaválasztáshoz is szükséges értékrendje és motivációs bázisa. A pályaválasztáshoz szükséges döntési feltételek tehát ezekben az életévekben még nem eléggé fejlettek, mégsem odázhadják el a döntést.

A középiskolákban továbbtanuló gimnazisták és a szakközépiskolák növendékei viszont a legelőnyösebb helyzetben vannak, mert nekik második, harmadik osztályban kell választaniuk és negyedikben véglegesen dönteniük, hogy milyen pályára lépnek. Könnyen belátható, hogy akik másodszor választhatnak, vagyis a serdülő kor vége táján, amikor viszonylag állandó személyiségtulajdonságaik kezdenek erőteljesebben mutatkozni, önismeretük jobb, a különböző pályákról nagyobb az informáltságuk, 17-18 éves korukban önállóbban és határozottabban tudnak dönteni.

Vizsgálatunkban szereplő további fontos fogalom az értékorientáció. Ehhez, közelebbről a szakmaválasztási értékorientáció tartalmi jegyeinek feltárásához több tudomány - a filozófia, a pszichológia és a pedagógia - együttesen segíthet minket.

A filozófia hivatott meghatározni a társadalom által feltárt, felhalmozott, nagyrabecsült /anyagi,

szellemi, kulturális, stb./ értékeket. Ezeknek az interiorizációja, egyben a közösség számára való újratemtése és megőrzése, valamint a felnövekvő nemzedék számára vonzóvá tétele már a pedagógia, általában a nevelés, az oktatás, a képzés, illetve a közművelődés feladata. Az egyén az értékeket magáévá teheti, rangsorolhatja, célkitűzéseikor döntései előtt figyelembe veheti.

A pszichológia e fogalom tartalmának meghatározásához szintén hozzájárul. Egy szovjet pszichológus szerzőpár igen találóan így fogalmazta meg ezt: "Értékorientáción értjük a személyiségnek a társadalom valamilyen anyagi, szellemi, kulturális értékére való beállítódását. Az értékorientációk a személyiség szerkezetének legfontosabb összetevői, bennük mintegy összegeződik a személyiség individuális fejlődése folyamán szerzett élettapasztalatának teljessége. Az értékorientáció rendszere a személyiség szerkezetének azon összetevője, amelyet a tudat tengelyének tekinthetünk; körülötte forognak az ember gondolatai és érzelmei, amelyeknek szempontjaitól függően sok életfontosságú kérdés dől el." /Zdravomiszlov és Jadov, 1965. Idézi Duró L., 1980./

A pszichológia szerepe azonban nemcsak a fogalom tartama feltárása, hanem annak kimutatása is, hogy a társadalom által feltárt, vagy kitermelt értékek miként válhatnak vonzóvá a fiatalok számára, miként interiorizálják, miként rangsorolódnak ezek bennük, s miként válnak döntéseik normatív eszközeivé, magatartásuk irányítóivá, tájékozódási törekvéseikben iránymutatókká.

A pedagógia szerepe viszont nemcsak az értékek - a társadalmi, anyagi, szellemi, erkölcsi, esztétikai értékek - tisztázása, felmutatása, hanem azok vonzóvá tétele a fiatalok számára, általuk való befogadásuk elősegítése. Feladata még az értékek rangsorolásában való eligazítás, hogy ezzel lehetővé tegye rövid és nagy távlatokban eszményi célok kitűzését, nagy elhatározásaik, életreszóló terveik megalkotásánál a helyes döntést. A pedagógusok adhatnak ösztönzést arra, hogy a tanulók a képzésük során megismert értékeket újratermeljék, önmegvalósító törekvéseikben legfőbb értékként vállalják a közösség szolgálatát. Így válik az értékorientáció a fiatalok pályaválasztásakor egy életreszóló döntő tényezővé.

A személyiség önmegvalósító tendenciája, rátalálása az élethivatásra, az életterv felőli döntés helyesség-

ge függ a társadalom által nagyrebecsült értékek felőli jól tájékozottságtól. Murányi Mihály a következőket írja erről: "Az értékorientációk fejlesztése c. művében "Az értékek mind az életben, mind a munkában, a pályaválasztásban és az ezt előkészítő tanulásban orientáló preferenciák, igények, törekvések, legfejlettebb élettervek s mindeképpen döntések formájában válnak az egyéni életvezetés meghatározóivá." /Murányi 1974/

A társadalmi értékekkel való azonosulást hangsúlyozza Duró Lajos az oktatás szemszögéből: "Véleményünk szerint a társadalmi értékekkel való azonosulás kérdése a pályaválasztás egyik alapproblémája, amely nem választható el a mindenkori iskolai nevelés és oktatás általános helyzetétől." /1980/.

A pályaválasztáskor az egyén, a pályaválasztás előtt álló fiatal sokféle sugalmazásnak, ajánlásnak, befolyásnak van kitéve. Mindezeket feldolgozza, s végül is értékorientáltsága alapján dönt. Duró Lajos így jellemzi e folyamatot: "A személyiség nem passzív befogadója a szocializáció folyamatában érvényesülő hatásoknak, hanem egyéni értékrendjének "prizmája" átszűri, szelektálja /elutasítja, módosítja, elfogadja/, optimális esetben interiorizálja a választandó pályára

vonatkozó ismereteket, tapasztalatokat, értékelési mintákat és modelleket." /Duró 1980/

A fiatal a mindennapi életben is gyakran kerül választás elé. A döntés könnyű, ha egy bizonyos értékrend interiozálódott benne, és személyiségében minden probléma- és feladathelyzetben működésre kész az értékbeállítódás. Ha a fiatal pályaválasztáskor az értékek világában jól tájékozódott, értékbeállítódása funkcióképes, úgy sikeres lesz a szakmaválasztása, motiválttá válik pályakövetelményeinek jobb megismerésére, és könnyen megy a pályaidentifikáció. Ennek tudatában a pedagógusoknak jóval a pályaválasztás előtt meg kell kezdeniök kiépíteni a fiatalokban az értékrendszereket. Ugyanakkor hozzá kell segíteni őket a tudományos világnézetre épülő értékorientációhoz, valamint képessé tenni őket az értékek helyes, a szocialista közösség által elismert rangsorolására.

A fentiek után az értékorientációt Dancs István szerint definiáljuk: "Maga az értékorientáció nem más, mint az egyén viszonyulása a társadalmilag érvényes, vagy környezetében érvényben lévő értékekhez: saját értékei és a környezeti értékek közötti viszony. Az értékek, mint az attitűdöknél magasabb rendű képződmények szoros kapcsolatban állnak az én-kép centrumaival,

nagy mértékű én-érintettséget idéznek elő. - A döntések, választások, értékelések idején erőteljesen mozgósítják a személyiség értelmi, érzelmi és akarati szféráját."

/Dancs I., 1980/

Vizsgálatunkban szereplő másik, gyakran használt kulcsfogalom az identifikáció, pontosabban a pályaidentifikáció és az "anticipált identifikáció".

Az identifikáció magyarul azonosulásnak mondható, de lefordításával még nem határoztuk meg a fogalmat. A különböző tudományok - a szociálpszichológia, a személyiséglélektan, a klinikai pszichológia, a pályalélektan, valamint a pszichiátria - e fogalmat használják, saját tudományuk szellemében értelmezik, de lényeges fogalmi jegyekben megegyeznek. Az alábbiakban néhány meghatározást közlünk az identifikáció fogalmáról, s megjelöljük, hogy dolgozatunkban milyen értelmezésben használjuk.

Buda Béla e fogalomról többek közt ezt írja: "az azonosulás /identifikáció/ fogalmának a társadalomtudományokban sokféle értelmezési módja van, a szociálpszichológia a dinamikus klinikai lélektan nyomán arra a folyamatra érti, amelynek során egy /többnyire nem teljesen kialakult, fejlődésben lévő/ személyiség egy másik személyiség viselkedésének megfigyelése útján

felidézi magában azt az érzelmi állapotot, amellyel a másik ember számára az adott viselkedés vagy cselekvés jár. Az érzelmi állapot felidézésével a megfigyelő személyiség beleéli magát a másik helyzetébe, mintegy átéli annak gratifikációját a tevékenységben, átéli annak integráltabb én-érzését, önértékelését. Ez az átélés kialakítja benne annak a motivációját, hogy ő is belekerüljön abba a valós helyzetbe, amiben a másik van, ő is csinálja azt, amit a másik csinál." /Buda 1973/

Murányi Mihály "Az értékorientációk fejlesztése" írásában ezt olvashatjuk az identifikáció fogalmáról: "Identifikáció: Szó szerint: azonosulás. Az interiorizációval gyakran összefonódó folyamat. Míg az interiorizáció elsősorban cselekvések, magatartásmódok irányításában szerepet játszó "minták" belsővé válását jelenti, az identifikáció egész magatartásmodellek tudatos vagy öntudatlan átvételét, e modellek sajátunkként való átélését jelenti." /Murányi 1974/

A fenti két megközelítésen kívül, kimondottan a pályalélektanra vonatkoztatva Ritoók Pálné pályaidentifikáció értelmezését tartjuk témánkat illetően a legjobban használhatónak. "Feltételezésünk szerint: - írja Ritoókné - a pályaidentifikáció a pályakövetelményrendszer és a munkát végző ember személyiségjegyei

közötti megfelelés mértékét kifejező, az életpálya és a személyiség fejlődésének folyamatában dinamikusan változó viszonyfogalom, amelyben megmutatkozik az egyén pályával kapcsolatos elégedettsége, eredményessége és társadalmi aktivitása, s amely sajátos megközelítésben jelzi az egyén munkájában való önmegvalósításának mértékét is." /Ritoókné 1977/

A fenti fogalommeghatározásból kitűnik, hogy a pályaindifikáció tulajdonképpen egy dinamikusan változó és fejlődő folyamat, amelyet az egész életpályára kell vonatkoztatnunk. /Ritoókné 1977// E megállapítással teljességgel egyetértünk, vizsgálatunk is tulajdonképpen a fejlődő személyiség bizonyos állomásánál vesz mintát /iskolába lépés, - szakmunkásbizonyítvány kézbevételeinek pillanata/, és e minták közötti változást, fejlődést vizsgálja. A változás, a fejlődés tükröződik abban a tényben is, hogy a pályaválasztó fiataloknál feltételezünk egy ugynevezett elővételezett /anticipált/ identifikációs szintet, amit aztán az önmegvalósítás folyamatában így képes lesz a pályaválasztó fiatal teljes vagy részleges azonosulási szintre emelni.

Az anticipált identifikáció terminológiája - jóllehet a szakemberek egyre gyakrabban használják -,

tökéletesen nem kidolgozott. Meglétét, mégis fel kell tételeznünk, hisz a fiatal a választandó pálya bizonyos specifikus jegyeivel tisztában van, a munka gyakorlásának szituációjába "beleéli magát", elképzei "hogyan lesz majd", ha pályáját gyakorolja, vagyis elővételezi a munkavégzés és az ehhez kapcsolódó elemek szituációját, elővételezi a pályaaazonosulást.

Végezetül a két eddig tárgyalt fogalom, az értékorientáció és a pályaidentifikáció közötti összefüggés és kapcsolat mibenlétére szeretnénk rávilágítani, ami azért is fontos, mert az első hipotézisünk: "... a pályaválasztási indítékok feltételezetten az értékrangsorban magasabb szinten vannak, a tanulók választása tudatosabb, a pályaidentifikációjuk már kialakulóban van." - e két fogalom kapcsolatának meglétét keresi.

E kapcsolatra Zakar András mutat rá igen világosan egyik cikkében: "A választott pályával való azonosulás során a mintakövetésben elsősorban az értékrend /értékbeállítódás/ az alapvető meghatározó, amely a kognitív, affektív és magatartásban megnyilvánuló identifikációban nyer konkrét tartalmat. Ezen belül az anticipált azonosulás folyamán sokkal inkább az érzelmi összetevők az elsődlegesek, majd a prae-identifiká-

ció végén a kognitív szféra kerül fokozatosan előtérbe, és ekkor már az értelmi-érzelmi-magatartási sajátosságok egysége figyelhető meg." /Zakar, 1980/

III. A VIZSGÁLAT CÉLKITÜZÉSEI, HIPOTÉZISEI, MÓDSZEREI

A vizsgálat célkitűzése és kérdésfeltevési

A címben jelzett problémakört némileg differenciáltabban körvonalazhatjuk, ha a vizsgálat célját, utána pedig bizonyos feltételezéseket ismertetünk, amiknek tisztázására vizsgálatunk irányult.

a. Vizsgálatunk célkitűzése az, hogy megismerjük egyfelől egy olyan beiskolázott szakmunkástanuló csoport tanulóinak pályaválasztási értékorientációs rendszerét, amelyben nagy túljelentkezés volt /lévén ezek "divatszakmák"/, másfelől egy olyan csoport tanulóit, amely nehezen volt beiskolázható /lévén ez "nem divatos szakma"/.

b. További célunk volt a két ellentétes előjelű beiskolázott szakmacsoport ugynevezett anticipált identifikációs szintjét⁺ az iskolába lépéskor, vagyis a szakmaválasztás kezdetén feltárni,

⁺ Az anticipált-identifikáció terminológiájára és e fogalom tisztázására a "Szakirodalmi elemzés" c. fejezetnél még visszatérünk.

c. Végezetül pedig célkitűzésünk volt az elméleti és a gyakorlati képzés folyamán, annak befejezése előtt a két szakmacsoport tanulói azonosulási folyamatának alakulását megvizsgálni, és a kiindulási identifikációs szinttel egybevetni.

Kérdésfelvetések

A kutatás folyamán /röviden fogalmazva/ a következő kérdésekre kerestünk választ:

- a. - A két különböző szakmacsoportnál milyen különbségek mutatkoznak a fiatalok értékorientációs bázisában, pályaválasztási indítékaiban?
- b. - Van-e és milyen összefüggés van a fejlett értékorientációval választott szakma, és a megelőző pályaaazonosulás között? Vagyis, a kívánt, szívesen vállalt szakma választóinál vajon nagyobb-e, s mennyivel nagyobb a pályaaazonosulási szint, mint a kényszeredetten választott szakma tanulóinál?
- c. - Választ szeretnénk kapni arra a kérdésre is, hogy az anticipált identifikáció miként változik, fejlődik egyes személyeknél, illetve osztályoknál a képzés folyamán?

Hipotézisek

A fenti vizsgálati kérdések a következő feltételezésekkel társultak:

- a. - A szakmunkástanulók azon csoportjánál, amelynél a túljelentkezés volt a jellemző, a pályaválasztási indítékok feltételezetten az érték-sorban magasabb szinten vannak, a tanulók választása tudatosabb, pályaidentifikációjuk már kialakulóban van.
- b. - Másik feltételezésünk: a "divat szakmát" választók csoportjában feltételezzük, hogy az úgynevezett induló azonosulási szint, illetve a döntéskori azonosulási szint magasabb, mint a "nem-divatos" szakmára jelentkezőknél. Továbbá azt is feltételezzük, hogy az első csoport - az utóbbihoz képest - előnyét a képzés folyamán még tovább fokozza, és a tanulóévek végére - a szakma gyakorlata közben - még inkább elmélyíti vonzalmát szakmája iránt.

Kiegészítésül megjegyezzük: igaz, hogy csak két hipotézist fogalmaztunk itt meg, de ezt úgy kell tekintenünk mint két fő hipotézist, amelyek további feltevést is magukban foglalnak. Ezt egy példával kívánjuk érzékeltetni. Így fogalmaztunk: - "ez a csoport /a divatszakmára túljelentkezők csoportja/

az előnyét /a magasabb azonosulási szint előnyét/
a képzés folyamán csak tovább fokozza". Ha a vég-
eredményt, a tanuló évek végén elért szintet néz-
zük, az valóban magasabb, mint az ellentétes vá-
lasztási beállítódottságú csoporté. Viszont, ha
folyamatában nézzük azt, hogy a két csoport honnan,
vagyis milyen szintről hová érkezik, akkor felté-
telezésünk szerint relative, a nehezen beiskolá-
zott csoport több lépcsőt tesz meg az azonosulási
szintig.

A vizsgálat megszervezése

A vizsgálat megszervezésének első lépése volt,
hogy kiválasztottuk a színhelyet, vagyis egy szakmun-
káképző intézetet, ebben néhány olyan osztályt, amely-
ben az általunk vizsgálandó szakmák tanulói készülnek
hivatásukra.

A vizsgálatot a debreceni 127. számú Ipari Szak-
munkáképző Intézetben folytattuk le. Ebben az intézet-
ben 2100 tanulót oktatnak, közel 40 különböző szakmá-
ban, a villamosipar, a műszeripar, a szerelőipar, a
szolgáltató ipar és a könnyűipar szakmaterületein.
Összesen hat osztályban, három szakmában 170 tanulót
vontunk be a vizsgálatba. A kérdőívek átvizsgálása után

164 tanuló felmérőlapját tudtuk kiértékelni. Így ez a vizsgálat az iskola tanulóinak mintegy 8 %-át érintette. A két fő vizsgálati csoport megoszlása a következő. Az elsőben 72, a másodikban 92 fő szerepel; ezek százalékos aránya 44 % : 56 %. A nemek megoszlása megegyezik az előbbi aránnyal. Ez véletlen módon alakult így, ami a szakmák sajátosságaiból adódik, tudniillik az első csoportban egy "női" szakmai képviselői szerepelnek, míg a másodikban két "férfi" szakma jövőendő művelői.

A vizsgálatban szereplő tanulók szakmák szerinti kiválasztása a következő módon történt. Városunk, Debrecen rohamosan iparosodik, így egyre több gyárat létesítenek. Ezek közé tartozik a Budapesti Finomköttőtárú Gyár, a Debreceni Ruhagyár is. Ezek a gyárak modernnek, sok dolgozót foglalkoztatnak, és szükség van szakképzett munkaerőkre. Ezek képzését a 127.sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet biztosítja. Évente 3 vagy 4 kötő-hurkoló ipari konfekciós osztályt indít ez az iskola, abban az esetben, ha a beiskolázás sikeres. Ezt az új könnyűipari szakmát nagyüzemekben végezhetik. Igaz, hogy sokban hasonlóságot mutat a női, ill. férfi szabó szakmákkal, a népszerűségi sorrendben mégis jóval alacsonyabb szinten helyezkedik el.

A második csoportba két szakma került, az autószerelő és a háztartási gépszerelő. Az előbbiből évente négy, az utóbbiból egy osztályt indít az iskola. Jóllehet mindegyikből jóval több jelentkező akad. A túljelentkezés különösen a háztartási gépszerelő szakmában szembetűnő, és az általános iskolát végzetteknél népszerű. Ez a szakma az elektronikai műszerész és a mechanikai műszerész szakmák érdekes keveredése, a háztartások robbanásszerű gépesítésének eredményeként született.

A két csoport értékorientációs vizsgálatának módszerét az alábbiakban ismertetjük.

A vizsgálat során alkalmazott módszerek

Feltáró vizsgálatunkat empirikus eljárások segítségével bonyolítottuk le. A különböző módszerek eredményeit igyekeztünk egymástól nem elszigetelten, hanem komplex-módon alkalmazni. Az empirikus eljárás különösen hasznos volt azokban az esetekben, amikor tanítványainkkal közvetlen kapcsolatba kerültünk. Többszöri személyes találkozásaink, a vizsgált személyekkel való beszélgetéseink őszintébb kapcsolatot, bizalmasabb megnyilatkozást eredményeztek.

A később és bővebben ismertetett kérdőíves módszeren kívül a következő feltáró eljárásokat alkalmaztuk.

- Egyéni és csoportos beszélgetések /explorációk/. Ez a módszer mind a szakmaválasztási értékorientációs, mind a pályaaazonosulás feltárásával foglalkozó vizsgálódásunkhoz jó segítséget nyújtott. A tanlók őszintén nyilatkoztak munkahelyükről, pályájuk jövőbeni alakulására vonatkozó elképzeléseikről, vágyaikról, aspirációikról, amikor egyénileg vagy kis csoportokban - munkaszünetekben, ebédszünetekben, társadalmi munkájuk megfigyelése közben beszélgettünk velük.

- A megfigyelés módszerét tanórán, osztályfőnöki órán, szakmai gyakorlatokon, KISZ foglalkozásokon végeztük. Ezek a tanulók által megszokott "természetes" környezetben végzett megfigyelések segítettek bennünket ahhoz, hogy objektív módon képet alkossunk a vizsgálatba bevont tanulókról, munkájukhoz, csoportjukhoz való viszonyulásukról. Így pl. megfigyelhettük, hogy milyen lelkesen és gondosan dolgoznak, illetve mennyire élik át a munkavégzés örömét, a hibák, kudarcok keserűségét.

- A különböző iskolai, munkahelyi dokumentumok elemzését /naplók, osztálytükör, osztályfőnöki jellemzés, szakoktatói jellemzés, gyakorlati képzési csoport-

napló, stb./ is vállaltuk, ami abban segített bennünket, hogy a tanárok, szakoktatók véleményét is megtudjuk a tanulókról. Ezekben a dokumentumokban részben megtaláltuk a tanulók munkájának eredményességére, az objektív pályasikerekre, illetve az esetleges eredménytelenségekre vonatkozó adatokat, amik a pályaaazonosulással összevethetőek voltak. Érdekes adatokat szolgáltatottak a már említett jellemzések, minősítések is.

- A kérdőíves módszer vizsgálatunknak kiemelten fontos adatszolgáltatója volt; ezek az alkalmazott kérdőívek a tényfeltárást, a ténymegállapítást szolgálták. E feltáró /kérdőíves/ módszer figyelembe veszi a tanulók életkori sajátosságait. Összeállításakor törekedtünk arra, hogy - a lehetőséghez mérten - egyszerű, könnyen elvégezhető legyen a kérdőívek kitöltése, valamint arra, hogy egyes kérdésekre adható válaszáskor nagyszámú választási lehetőséget biztosítson.

A kérdőíves vizsgálat lebonyolításához - a tanulók értékorientációjának feltárásához - egy már többek által használt /Gazsó-Pataki-Sánta, Várhegyi, 1970, és a szegedi JATE. Pszichológiai Tanszéke, valamint Dancs István, 1980/ kérdőív biztosította a legjobb felmérési eszközt, amelyen némi módosítást hajtottunk végre vizs-

gálatti céljainknak megfelelően. E kérdőív teljes szövegét dolgozatunk végén, a függelékben közöljük.

A felmérést, illetve a kérdőívek kiállítását a már említett három-három - két szakmai csoportot képező - I. évfolyamú osztályokban a beiskolását követő első napokban végeztük, illetve végeztettük. Talán jobb lett volna ezt korábban, a pályára jelentkezéskor megtenni, de erre nem volt lehetőség.

Az értékorientációs indítékok strukturájának feltárását könnyítette az, amire felhívtuk a vizsgált tanulók figyelmét, hogy az általuk preferált motivumokat - több kérdésnél - a felsoroltak közül ne csak aláhúzzák, hanem rangsorolják is. Így a tanulók által felállított értékrangsorok segítettek bennünket abban, hogy részben bepillantunk értékitételeik fejlettségi szintjébe, illetve abban, hogy összehasonlíthassuk egymással a különböző vizsgálati csoportok^{által} preferált értékeket.

A kérdőívek statisztikai feldolgozása

A kérdőívek statisztikai feldolgozása a következőképpen történt. A kérdőív kitöltése után a kapott válaszokat összesítettük osztályonként, végül csoportonként. /I., II. csoport/ Ez az összesítés tette lehetővé, hogy összeszámoljuk a motivációk előfordulási számát: súly-

számát. A két csoportot egymással összehasonlítottuk, és ennek alapján gyakorisági átlagot számoltunk. A gyakorisági átlag a motivációk előfordulását fejezi ki százalékban. A gyakorisági sorrend - egy-egy csoporton belül - a motivációk növekvő vagy csökkenő előfordulási számát reprezentálja.

A fentieket összegezve, a kérdőív feldolgozásának kiinduló pontja az empirikus feldolgozási mód, amely rangsorolási és összehasonlítási lehetőségeket biztosít, s a dolgozat ezekből meríti a következtetéseket. Az identifikációs szint vizsgálatához használt kérdőív - a könnyebb áttekinthetőség miatt - az adott fejezetekben található.

IV. A SZAKMAVÁLASZTÁS ÉRTÉKORIENTÁCIÓS INDITÉKAI

1. A szakmunkástanulók pályaválasztási döntését alakító tényezők

A szülők iskolai végzettsége

Az egyén pszichikumának fejlődését bizonyos tényezők befolyásolják:

"A pszichikai fejlődés folyamatának három egymással összefüggő és dialektikus kölcsönhatásban lévő tényezője van:

- a. az anatómiai-fiziológiai adottságok,
- b. a környezet,
- c. és a nevelés" /Duró 1969/.

A felsorolt tényezők közül itt most a környezet hatását, mégpedig a fiatalok szakmaválasztására erősen ható mikrokörnyezet, közelebbről a család szerepét vizsgáltuk meg olyan szempontból, hogyan befolyásolja ez a tanulók pályaaorientációját.

Általánosan elismert megállapítás, hogy a családnak komoly szerepe van - egyéb más tényezőkön kívül - a fiatalok pályairányításában. "A család ebben a szociális tanulási folyamatban kitüntetett, különleges jelentőségű. A szülők adják az azonosulás 'legfőbb mintáit. A pályá-

orientáció szempontjából a családi minták, főleg az iskoláskortól kezdve válnak jelentőssé." /Buda 1980/

A családok szerepe azonban jelentős eltéréseket mutathat.

"Egyes családok nagyobb, mások csekélyebb anyagi és kulturális javakkal rendelkeznek, és kedvezőbb vagy hátrányosabb indulási feltételeket biztosítanak gyermekeiknek."

/Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi, 1970/. E fejezetünkben ezekre az "anyagi és kulturális" különbözőségekre, illetve az ez által létrejövő "kedvezőbb vagy hátrányosabb indulási feltételekre" kívánunk rámutatni, amikor a vizsgált populációnál a szülők iskolai végzettsége iránt érdeklődtünk.

Kérdésünk feltevésével a következőkre kerestük a választ:

- Van-e különbség a két vizsgálati csoport szüleinek iskolai végzettsége között?
- A szülők iskolai végzettsége miként hat a tanulók pályaorientálására?
- Van-e különbség, és ha van, milyen mértékű az intergenerációs társadalmi mozgás a csoportoknál?

Az 1.sz. táblázat tartalmazza csoportonként a szülők /tehát együtt az apa és anya/ iskolai végzettségét.

1. táblázat

	I.csoport	II. csoport
	a szülők iskolai végzettsége %-ban	
4. osztályt végzett	9,2 %	2,6 %
8. osztályt végzett	70,1 %	37,5 %
szakmunkás végzettsége van	13,2 %	23,4 %
középiskolai végzettsége van	0,7 %	17,4 %
főiskolai végzettsége van	0	8,1 %
egyetemi végzettsége van	0	1,06 %
Nem adott választ	7,8 %	11,0 %
Összesen	100,0 %	100,0 %

A kapott válaszok alapján első megállapításunk a két csoport szüleinek iskolai végzettségét illetően, hogy "számottevő" különbség van. Különösen vonatkozik ez az iskolai végzettségek alsó és felső sávjaira. Láthatjuk, hogy pl. az I. csoport tagjai szüleinek 70,1 %-a "csak" 8 osztályt végzett, míg a II. csoportnál ez az eredmény 37,5 %. Még nagyobb aránytalanságok mutatkoznak a középiskolai vagy ennél magasabb iskolai végzettségűek összehasonlításánál. A legnagyobb a középiskolánál 0,7 % az I. csoportnál, szemben a II. csoport 17,4 %-ával. A felsőfokú iskolai végzettségűeknél nem annyira a százalékos különbségek a lényegesek, hanem az a tény, hogy az I. csoportnál egyetlen egy szülő sem rendelkezik főiskolai vagy egyetemi végzettséggel.

Valamivel árnyaltabban, finomabban elemezhetőbb a különbség 2. táblázatunk adatai alapján. Ebben a táblázatban a szülők nemek szerinti iskolai végzettségét hasonlítottuk össze, azzal a céllal, hogy a különböző nemű csoportok pályaorientáltságára bizonyos megállapításokat tehessünk.

2. táblázat

A szülők iskolai végzettsége	anyák %		apák %	
	I.csop.	II.csop.	I.csop.	II.csop.
4 oszt.végzett	8,3	5,5	9,7	4,3
8 oszt.végzett	77,7	53,2	62,5	21,7
szakmunkás végzettségű	5,5	16,3	20,8	30,4
Középiskolát végzett	-	15,2	1,4	19,5
főiskolát végzett	-	8,7	-	7,6
egyetemet végzett	-	-	-	2,2
nem válaszolt	8,5	1,1	5,6	14,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

E megállapításokhoz a szociológia által feltárt társadalmi mozgások, azok okai és fajtái segítettek bennünket. Felmérésünk kimutatja és igazolja is ezeket a tényezőket.

Ha ugyanis a vizsgálatban szereplő szakmunkástanulókat 100 %-nak tekintjük, akkor az intergenerációs mozgás szempontjából jelentős változásnak lehetünk tanúi.

A számadatok ugyanis azt jelzik, hogy míg a szülők között a szakképzettség csupán 13,9 %-os, addig ez a gyermekeiknél 100 %-os lesz, vagyis a két nemzedékbeli között a képzettségi különbség 86 %-os.

A táblázatból még egy jelenségre érdemes felfigyelni. Az anyák szakképzettségének aránya csak 5,5 % /vagyis 72 személy közül mindössze 4-nek van szakmája/, s mivel az I. csoport tagjai kizárólag lányok, így az anya és lánya között a szakképzettség arány pozitív irányú változása még szembetűnőbb.

Ez a különbség a II. csoport esetében már jóval kisebb.

Az I. csoport tagjainál a vertikális irányú intergenerációs mozgás igen jelentős, amit örömmel üdvözölhetünk. Mégis elmondható tény, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők inkább a divatszakmák felé orientálják gyermekeiket, míg a másik csoportnál a szülők megelégszenek a társadalmi presztizshierarchia alacsonyabb státusát biztosító pozíció elérésével.

Összegezve a kérdésekre adható válaszokat, a vizsgálati csoportok szüleinél elég jelentős iskolázottsági különbségek vannak. A magasabb végzettségű szülők inkább a divatszakmák felé orientálják gyermekeiket, és végül az intergenerációs mozgás jelentősebb az I. cso-

portnál, különösen vonatkozik ez az anya és leánya viszonylatára.

A szakmunkástanulók értékorientációs indítékait tovább vizsgálva jutottunk el ahhoz a kérdéscsoporthoz, amely a társadalmi, környezeti segítség hatását tárja fel a pályaválasztásban.

2. Társadalmi, környezeti segítség hatása a pályaválasztási döntésben

Itt az alábbi két kérdésre adott válaszokat elemezzük:

"Ki segített a pályaválasztásodban?" és

"Milyen okok és körülmények hatására döntöttél az általad választott pálya mellett?"

Amint az előző fejezetben említettük, az egyén fejlődésében és az ezt szolgáló pályaválasztásban az adott társadalmi környezet hatása igen jelentős. A fiatal pályaadaptációja annál jobban sikerül, minél jobban ismeri a pályakövetelményeket és saját képességeit. A legszakszerűbb segítséget a pályaválasztó fiataloknak a pályaválasztási tanácsadó intézetek nyújthatják. A megyeszékhelyeken működő pályaválasztási tanácsadó in-

tézetekhez azonban jelenleg még viszonylag kevesen fordulnak, Így továbbra is jelentős befolyásoló tényező a mikrokörnyezet, a szülői aspiráció, a szakma szabta elvárások, a tanári, baráti sugalmazás. Felmérésünk fenti két kérdése annak a tisztázását kívánta szolgálni, hogy napjainkban az általános iskolát végzett tanulók pályaválasztási elhatározását, illetve döntését milyen tényezők befolyásolják.

A felmérés jól mutatja, amint azt a 3. számú táblázatból olvashatjuk, hogy a tanulók hány százaléka, milyen tényezők hatására döntött a választott szakma mellett. Természetesen e nagyfontosságú döntésben a tanulókat nem azonos számú tényező befolyásolja. Ezt a tanulók maguk is tudják úgyhogy egyesek egy, mások két, esetleg több tényezőt is figyelembe vettek választásukban, illetve a kérdőív kitöltésénél.

3. táblázat

	I.csop. 72 fő		II.csop. 92 fő	
	fő	%	fő	%
1. Érdeklődésemet követve	45	62,5	84	9,3
2. Szüleim kíván- ságára	33	45,8	54	58,7
3. tanárainm taná- csára	33	45,8	16	17,4
4. nem volt más lehetőségem	13	18,0	-	-
5. barátaim példájára	6	8,3	6	6,5
6. a pályán dolgozó kedvelt személy hatására	5	6,9	2	2,2
7. nem tudom pontosan	2	3,7	-	-
8. összeköttetés alapján	-	-	3	3,3

A táblázatban szereplő adatok azt bizonyítják, hogy a tanulók pályaválasztásához a szülők és a tanárok adják

a legnagyobb inspirációt. "A tanár tanácsára" válasz együttesen jelenthet osztályfőnököt, szaktanárt, nevelőtanárt, vagy iskolai pályaválasztási felelőst. Ezek számszerű megoszlását külön nem ismertetjük.

Az "Érdeklődésemet követve" válasz nagy számaránya örövendetes, mert ez a szabad pályaválasztási döntést igazolja, és azt, hogy az egyén kényszermentes, belülről fakadó igényét elégíti ki, amely a munkával, pályával való azonosulás, a boldog önmagát megvalósító munkavégzés feltétele. Különösen a II. csoport tagjai közül választották sokan ezt a lehetőséget. Az I. csoport lemaradt ebben a választási arányban, és ez igazolódott abban is, hogy 13 tanuló válaszolt ellentétesen azzal, hogy "nem volt más lehetőségem". Míg ez a válasz a II. csoportnál egyáltalán nem szerepel. Az előbbi tény a divat, illetve a hiányszakma miatt a pályaválasztás ellentétes pólusával magyarázható.

A "nem tudom pontosan" választ két tanuló adta és ezzel pályaválasztási érettségének alacsony szintjét, és az alaposan megfontolt döntés hiányát fejezi ki.

Az "összeköttetés alapján" válasz értékrendünk legnegatívabb eleme. Három fő választotta ezt, ami felhívja a figyelmet arra, hogy a tanulók egy része tudatosan támaszkodik e nem megengedett és társadalmunk ál-

tal is elitélt lehetőségre. /Megjegyezzük, hogy az egyik tanuló még a protektora nevét is beírta, ami arra utal, hogy az ő értékrendjében ez teljesen természetes és megengedett dolog, nem amorális./

A fentiekben közölt megállapítások tükrözik, hogy a tanulók pályaválasztásának segítése szervesen folyik. Tudjuk, hogy a szülők, az iskolák, a megyei pályaválasztási intézetek nagy erőfeszítéseket tesznek a helyes pályaválasztás biztosítására, de azt is tudnunk kell, hogy még léteznek - szemléleti okok miatt - negatív tényezők is.

A választott pálya elérésének feltételei

A pályaválasztási döntést alakító tényezőket vizsgálva a pálya elérésének feltételei felőli elképzeléseik iránt is érdeklődtünk. A következő kérdést tettük fel:

"Véleményed szerint mitől függ, hogy az ember valóra tudja-e váltani pályaválasztási szándékát?"

A fenti kérdéssel az volt a szándékunk, hogy megtudjuk: tanulóink mennyire látják reálisan pályaválasztási lehetőségeiket, milyen belső és külső tényezőkre és azok egybeesésére van szükség, hogy a pályára vonatkozó kívánságaik realizálódjanak.

"A pályaválasztó tanuló állásfoglalását nagymértékben alakítja az is, hogy mennyire reálisak, vagy irreálisak az elképzelései a választott pálya elérésének feltételeiről." /Gazsó-Pataki- Sántha-Várhegyi 1970./

A táblázat mindkét vizsgálati csoport adatait tartalmazza, így lehetőség van az összehasonlításra.

4. táblázat

	1.pozíció		2.pozíció		3.pozíció	
	I.cs.	II.cs.	I.cs.	II.cs.	I.cs.	II.cs.
képzettség	44,4	45,6	16,6	17,4	16,6	15,2 %
elhelyezkedési lehetőség	31,9	26,0	34,9	34,8	11,1	11,9
családi se- gítség	12,5	13,0	22,2	25,0	9,7	18,5
összekötte- tések	6,5	2,4	5,5	8,7	8,3	11,9
szerencsés véletlen	2,8	4,3	1,4	1,0	18,0	4,3
munkatársak segítése	1,4	3,2	16,6	13,0	20,8	26,0
nem tudom	-	-	-	-	1,4	-
nem válaszolt	1,5	5,5	2,8	1,1	4,3	2,2
Összesen	98,5	94,5	97,2	98,9	85,7	97,8

A kérdőíven a választható feltételeket a tanulók-
nak rangsorolni kellett. Így kaptuk a fenti eredmén-
yeket. A táblázaton a pozíciók sorrendje a választási
rangsort jelenti.

Örömmel állapíthattuk meg, hogy a választási rangsor első pozíciójára a képzettség került, ami a kívánt pálya elérésének legfontosabb szubjektív feltétele. Ez a sorrend arra mutat, tanulóink tudják, hogy a legfontosabb feltétel az egyén szubjektumából, vagyis képességeinek szakmai képzettség által való kifejezéséből adódik. Vagyis tudják azt, hogy az egyénnek erőfeszítéseket kell tenni ahhoz, hogy megszerezze a megfelelő szakmai képzettséget, és a későbbiekben is ennek a képzettségnek a milyensége és foka lesz előrehaladásuk záloga.

Szintén pozitívan értékelhető, hogy másodikként az "elhelyezkedési lehetőséget" jelölték a tanulók, mint a pályára lépés fontos feltételét. Ezt az objektív feltételt a társadalom szükségletei állítják fel, és ezzel a tanulóknak reálisan számolniuk kell. A népgazdaság egy-egy szakmában csak meghatározott számú szakembert tud foglalkoztatni, és így a tanulók által preferált úgynevezett divatszakmákban való túlképzésnek az a veszélye, hogy a képesített fiatalok mindenike nem tud szakmájában elhelyezkedni. Így az ilyen fiatal elégedetlen, csalódott lesz, életpályáján törést szenved, s mindezért a társadalmat teszi felelőssé.

Az első két pozíció rangsorolását igen helyesen vé-

gezték tanulóink. Jól látják, hogy a szubjektív és az objektív /jelen esetben a "képzettség" és "az elhelyezkedési lehetőség"/ tényezők optimális egymásra találása a pálya elérésének feltétele. Realitásra vall, hogy szakmukástanulóink felismerik a társadalmi szükségletet, s ez tudatosult bennük. E megállapításunkat támasztotta alá a következő idézet: "Érdekes tapasztalat, - olvassuk - hogy a fizikai pályát választó fiatalok reálisabban ítélik meg az objektív feltételek szerepét, mint az értelmiségi-szellemi pályára készülők." /Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi 1970./

Viszonylag sokan tartják a pálya elérésénekfeltételeként számon a "család segítségét". Az 1. pozícióban 12,5 % és 13 %, a 2. pozícióban 22,2 %, illetve 25 %.

Magyarázatként a már előző fejezetünkben említett - igen erős emocionális köteléket jelentő - mikrokörnyezetnek, a családnak a hatását fogadhatjuk el. A szülők gyakran biztatják gyermekeiket, hogy ők majd segítenek az elhelyezkedésben, a pályán való boldogulásban. Ezt tulajdonképpen - bizonyos esetekben és vonatkozásban - helyeselhetjük. Sokszor hallhatjuk, hogy egy szakma "apáról fiúra száll". Jó ha a pálya megbecsülése, a szülő munkaerkölcse, olykor szaktudása átplántálódik a gyermekekre. Bizonyos esetekben azonban a "családi se-

gitség" lehet negatív töltésű, egy bizonyos protekció-fajta, "szocialista összeköttetés" igénybe vétele, amit viszont el kell itélnünk.

Végül is "a családi segítség" választ ambivalens értékűnek ítéltük meg: olykor pozitív, olykor negatív töltése miatt.

Egyértelműen negatívnak tartottuk viszont a nyílt vallomást, az "összeköttetések alapján", a "szerencsés véletlen" alapján érvényesülni reménykedők válaszát. Elgondolkoztató, hogy fiataljaink akár szüleiktől, akár a társadalom más tagjaitól ilyen véleményt, illetve "érték"-mintákat sajátítsanak el. Figyelmeztető ez pedagógusainknak, és a szocialista erkölcsi nevelés fokozására ösztönző, harcra hívja fel társadalmunk vezető osztályát a protekció lehetősége elleni fokozott küzdelemre, a protekció felszámolására.

Sajnálattal vettük tudomásul, hogy a "munkatársak segítése" számottevő százalékban csupán a harmadik pozícióban kapott helyet. A felnőttek többsége már tudtában van annak, hogy mily nagy jelentőségű segítség a munkahelyen egy segítőkész, nagy tapasztalattal bíró szaktárs. Fiataljainkban - úgy látszik - még nem tudatosult, hogy pályájukon való boldogulásukban milyen nagy értékű a munkatársak segítőkészsége, támogatása, tapasztalatátadása.

A szkmaválasztás motivumai

Kérdésünk a tanulók életpályájuk iránti vonzódásának indítékait tárja fel. A kérdés ez volt: "számodra mi tesz vonzóvá egy pályát?"

E kérdést 18 féle választható motiváció követte. A sok szempont közül való választhatóság jó lehetőséget biztosított a tanulók értékorientációs indítékainak vizsgálatára.

A választható motivumok az alábbiak:

sok emberrel lehet érintkezni
 nem követel nagy erőfeszítést
 külföldi utazásra ad módot
 változatos munkát biztosít
 gondtalan jólétet biztosít
 hasznos a társadalomnak
 lehetőséget ad kezdeményezésre, alkotásra, felfedezésre
 anyagi biztonságot nyújt
 társadalmilag megbecsült és tekintélyes pálya
 felelősséget követel a munkában
 nagyvonalúság érvényesül benne
 tiszták és egészségesek a körülmények
 aprólékos munkát igényel

sok szabadidőt biztosít
 mások problémáin, bajain lehet segíteni
 önállóságot és függetlenséget biztosít
 másokat lehet irányítani, vezetni

Az egyén az értéket szubjektumán keresztül itéli meg, éli át. "Pszichológiailag viszont az érték az egyén ítéletétől függ, az értékelés szubjektív. Az egyén értékelhet minden olyan tárgyat, élményt, eszmét, alkotást, amely valamilyen szükségletét elégíti ki, s amelynek elsajátítását értékgyarapodásként élheti át". /Kiss, 1978/

A fenti gondolat felhatalmaz annak feltételezésére, hogy a megkérdezett tanulók válaszait úgy tekintsük, mint értékorientációjuk konkrét megnyilvánulását.

A nagyszámú motivum közti választási lehetőség elegendőnek bizonyult, mert az "egyéb" válaszra értékelhető beírás nem történt.

A motivumok konkrét elemzése előtt néhány megközelítési módot nézzünk meg. /Csirszka 1961/ így ír: "Motivumon indítékot értünk, vagyis azt a legtagabb értelemben vett momentumot, amely valamely aktus létrehozására ösztönöz." E momentum nem szükségképpen külső, tárgyi indíték, mint például anyagiak, adott állás-le-

hetőségek, az aprólékos tiszta, finom munka szeretete. Lehet belső, szubjektív jellegű is, mint például tevékenység-vágy, önérvényesítés, művészi önkibontakoztatás stb."

Az általunk használt kérdőíven külső és belső motivációk egyaránt szerepelnek. A motivációk gyakorisági sorrendjének megállapításánál természetesen nem választottuk külön azt, hogy az adott motiváció külső vagy belső indítású, mert fontosságukat nem ez, hanem az értékrendben elfoglalt helyük határozza meg.

A fentiek után először a tanulók által felállított motivációs rangsort ismertetjük. Azt kértük a tanulóktól, hogy válasszanak ki három "vonzó" tényezőt, és azt rangsorolják. Az így kapott válaszokat és azok gyakorisági átlagát százalékosan kifejeztük, amelyet az alábbi táblázat illusztrál.

5. táblázat

A két vizsgálati csoport I. pozíciót tartalmazó táblázata

rang-sor	I.csoport /lányok/ %		rang-sor	II.csoport /fiúk/ %	
1.	hasznos a társadalomnak	43	1.	hasznos a társadalomnak	36,9
2/a	társadalmilag megbecsült	9,7	2.	változatos munkát bíz-tosit	17,3
2/b	tiszták és egészségesek a körülmények	9,7	3.	felelősséget követel a munkában	16,3
3.	változatos munkát biztosít	8,3	4.	anyagi biztonságot nyújt	9,8
4.	sok emberrel lehet érintkezni	6,9	5.	mások problémáján, bajain segíteni	8,7
5.	Felelősséget követel a munkában	5,5	6.	tiszták és egészségesek a körülmények	2,2
6.	gondtalan jólétet biztosít	4,2	7/a	önállóságot és függetlenséget biztosít	1,0
7/a	lehetőséget ad kezdeményezésre, alkotásra, felfedezésre	2,8	7/b	sok emberrel lehet érintkezni	1,0
7/b	mások problémáin is lehet segíteni	2,8	7/c	nem követel nagy fizikai munkát	1,0
8/a	nem követel nagy fizikai erőfeszítést	1,4	7/d	külföldi utazásra ad lehetőséget	1,0
8/b	sok szabadidőt biztosít	1,4	7/e	lehetőséget ad kezd.,alkotásra	1,0
	külföldi utazásra ad alkalmat	-	7/f	társadalmilag megbecsült pálya	1,0
	anyagi biztonságot nyújt	-		gondtalan jólétet biztosít	-
	nagyvonalúság érvényesülhet benne	-		nagyvonalúság érvényesülhet benne	-
	aprólékos munkát biztosít	-		aprólékos munkát biztosít	-
	önállóságot és függetlenséget biztosít	-		sok szabadidőt biztosít	-
	másokat lehet irányítani, vezetni	-		másokat lehet irányítani, vezetni	-
	nem válaszolt	8,3		nem válaszolt	2,8
ÖSSZESEN		91,7	ÖSSZESEN		97,2

A fenti táblázatból kitűnik, hogy egyes motivumok azonos gyakoriságú szavazatot kaptak. Így pl. a II. csoport 7-es válaszait mindenféle rangsorolás lehetősége nélkül /a., /b., stb. kiegészítéssel jelöltük.

A két vizsgálati csoport eredményeinek összehasonlítása után igen szembetűnő különbségeket figyelhetünk meg. Ez alól kivétel az első helyre juttatott válasz /"hasznos a társadalomnak"/, amit igen pozitívan értékelhetünk.

A fenti választ az I. csoport tagjai közül 43,0 %, a II. csoport tagjaiból pedig 36,9 % adta. Ez az abszolút elsőség bizonyítja, hogy ipari tanulóink társadalmunkhoz tartozásának tudata mély és meggyőződésből fakadó. Különösen öröndetes ez a tény, minthogy ezek a tanulók szakmunkások lesznek, akikre szocialista társadalmunk fokozott mértékben támaszkodik.

A sorrend a táblázat következő helyétől kezdve már különbségeket mutat a két csoportnál, és az I. és II. hely között nagy százalékos eltérést figyelhetünk meg. A fenti különbségek magyarázata - úgy érezzük - egyszerű és bizonyos mértékig természetes is. Arra kell gondolnunk, hogy az I. csoport tagjai egytől-egyig lányok, míg a II. csoport tagjai fiuk, és hogy a lányok inkább a tiszta munkalehetőséget részesítik előnyben.

Az eltérések a két csoport tagjai között még pre-

nánsabban érzékelhető, , ha a II. csoport 4. helyre adott válaszát elemezzük. Ennél a csoportnál a 4. helyre az "anyagi biztonság" került 9,8 %-kal, míg az I. csoportnál ez a motivum nem is szerepel. Ennek a kérdésnek a mélyebb elemzésére itt nincs módunk. Talán annyit megkockáztathatunk, hogy itt egy konzervatív férfi-nő, férj-feleség probléma szerepel, mely szerint az anyagi biztonság megteremtése a férj feladata.

Hasonló, de a másik nemre vonatkozó érdekesség az, hogy míg a lányok a "gondtalan jólét biztosítása" motivumot 4,2 %-ban választották, addig ez a fiúknál nem kapott egyetlen szavazatot sem.

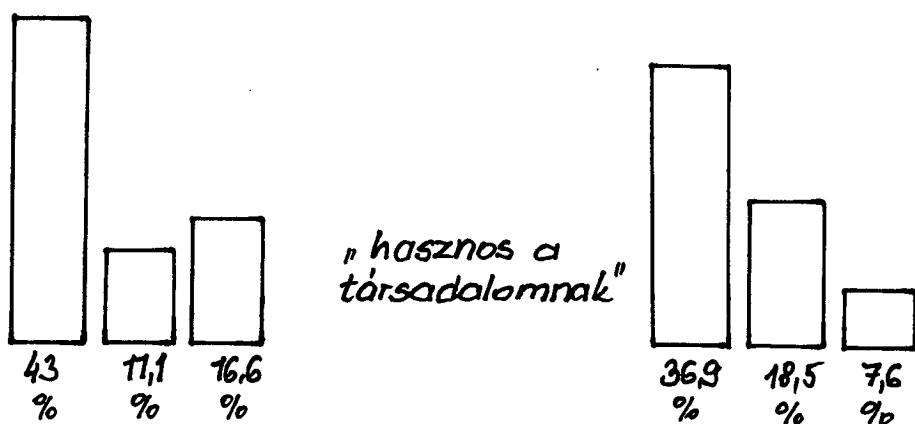
A következő, 6. számú táblázatban találjuk az I. II. és III. helyre juttatott motivumokat.

6. táblázat

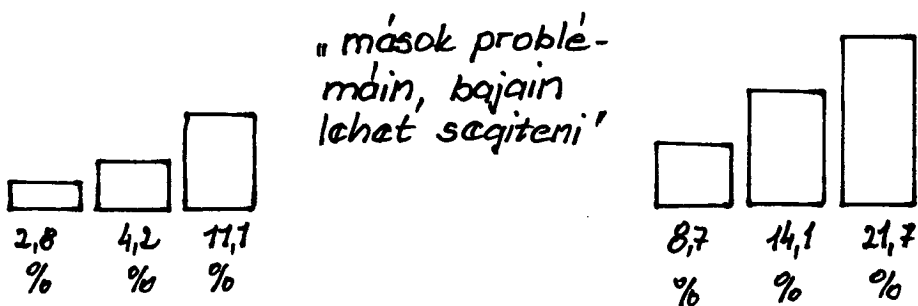
	I. csoport			II. csoport		
	1 poz.	2 p.	3 p.	1.p.	2 p.	3 p.
sok emberrel lehet érintkezni	6,9	4,2	5,5	1,0	1,0	3,2%
nem követel nagy fizikai munkát	1,4	4,2	4,2	1,0	-	1,0
külföldi utazásra ad alkalmat	-	2,8	-	1,0	-	3,2
változatos munkát biztosít	8,3	4,2	2,8	17,3	6,5	28,1
gondtalan jólétet biztosít	4,2	2,8	2,8	-	-	-
hasznos a társadalomnak	43,0	11,1	16,6	36,9	18,5	7,6
lehetőséget ad kezdeményezésre, alkotásra, felfedezésre	2,8	1,4	1,4	1,0	6,5	2,2
anyagi biztonságot nyújt	1,4	18,0	6,9	9,8	8,7	4,3
társadalmilag megbecsült és tekintélyes pálya	9,7	11,1	-	1,0	7,6	11,9
felelősséget követel a munkában	5,5	11,1	11,1	16,3	27,1	13,0
nagyvonalú átgondoltság érvényesül benne	-	-	-	-	-	-
tiszták és egészségesek a körülmények	9,7	9,7	16,6	2,2	1,0	8,7
aprólékos munkát igényel	-	-	4,2	-	2,2	2,2
sok szabadidőt biztosít	1,4	1,4	1,4	-	1,0	1,0
mások problémáin, bajain lehet segíteni	2,8	4,2	11,1	8,7	14,1	21,7
önállóságot és függetlenséget biztosít	-	4,2	9,7	1,0	2,2	2,2
másokat lehet irányítani, vezetni	-	1,4	-	-	-	1,0
egyéb és pedig...	-	-	-	-	-	-
nem válaszolt	1,9	8,8	8,8	2,8	3,4	8,7
Összesen	98,1	91,2	91,2	97,2	96,4	91,3

A táblázatból tükröződik, hogy a százalékos nagyságban bizonyos motivumok csökkenő tendenciát mutatnak, /pl. "hasznos a társadalomnak"/ míg mások emelkedőt /pl. "mások problémáin, bajain lehet segíteni"/.

Igy ábrázolható:

I. II. III. ← *helyezések* → I. II. III.

A fentiekből kitűnik, hogy az a pár kiugróan sokak által választott motivum, amely vonzóvá tehet egy pályát, ha egyes tanulóknál nem is szerepel az első helyen, de a második vagy harmadik pozícióban ismét feltűnik. Különösen figyelemre méltó tény ez, ha arra gondolunk, hogy összesen 18 szempont közül választhattak a fiatalok.

Ha összefüggést keresünk a két szakmunkástanuló csoport szakmaválasztási indítékai és értékorientáltságuk között, úgy bizonyos eltérő jellemzőket találunk náluk. Míg az I. csoportba tartozóknál - akik egy ma nem vonzó, nehezen beiskolázható szakmára kaptak felvételt, - a fő motivumot /hasznos a társadalomnak/ követően második helyre "a társadalmilag megbecsült" motivumot, valamint azt tették harmadikként, hogy "tiszták és egészségesek a munkakörülmények", addig a II. csoportba tartozók - autó-, háztartási gépszerelő "divatos pályára" bejutók a fenti főmotivum mellett másodikként azt jelölték, hogy "változatos munkát biztosít", s harmadikként, hogy "felelősséget követel a munkában". A másod- és harmadlagos motivumok közti különbség talán azzal magyarázható, hogy az I. csoportba tartozó fiatalok mind lányok, akik ugyan tisztában voltak azzal, hogy a vá-

lasztott /kötő-hurkoló gyári üzemi/ szakma ugyan a társadalmi presztizsnek alacsonyabb szintjén áll, mint amilyenre bejutni szerettek volna, mégis a társadalmi elvárások és az, hogy e konfekcióipari szakma a közfelfogás szerint nőknek való munka, remélhetőleg társadalmi megbecsüléssel jár együtt. E lányoknál azonban - a velük történt beszélgetések alapján állíthatjuk -, e monoton munkában való részvétel nem nyújt sok örömet. A II. csoporthoz tartozók mind fiúk. Náluk az említett főmotívum mellett másodikként a "változatos munkát biztosít" szempont szerepel. Ebben benne rejlik az e korbeli serdülő fiúknak nemcsak a változatosság iránti vonzalma, hanem az is, hogy ebben a korban a fiúknak nagy a technikai /műszaki/ dolgok iránti érdeklődése. Tapasztalatunk van afelől, hogy milyen sikerélmény egy-egy ilyen gépen a hibát felismerni, és megjavítani, valamint, hogy milyen nagy felelősséget követel egy ilyen értékes géppel való foglalkozás, és siker esetén milyen nagy a társadalmi megbecsülés.

Amikor tehát különbséget látunk egy-egy szakmacsoport pályaaorientációjában, értékorientáltságában és szakmaválasztási motívumaiban, akkor figyelembe kell vennünk e fiatalok társadalmi tapasztalatait, a társadalom befolyásolta nemi /fiú-lány/ azonosulásukkal járó

hajlamokat és tendenciákat is, valamint azt, hogy önmaguk és a társadalom szemszögéből mit tartanak nagyobbra, mely pályán valósíthatják meg jobban önmagukat, beleértve férfi és női mivoltukat.

3. A pályaválasztási értékorientáció fő irányai

Amit az ember életpályáján elérhet

Idevonatkozó kérdésünk a következőképpen hangzott:

"Véleményed szerint mi a legfontosabb, amit elérhet az ember az életpályáján" kérdésre adott válaszok elemzése.

A felmérés fenti kérdése is a tanulók értékorientációjának fő irányait hivatott feltárni, mégpedig a jövőjük, az életpályájuk felől érdeklődve. Feltételeztük, hogy az életpályán elérhető eredmények utáni vágy erős motiváló erő pályaválasztásukban. A mi feladatunk, hogy megvizsgáljuk vajon a társadalom által felállított értékrendszerhez viszonyítva a tanuló hol helyezkedik el.

A tanulók az alábbi választási lehetőségek közül hármat jelölhettek meg, illetve rangsorolhattak.

mások irányítása, vezetése

munkatársak megbecsülése

anyagi biztonság

társadalmi hírnév

maradandó alkotások

munkában talált öröm

változatos élmények

hozzájárulás a szocialista társadalom fejlődéséhez
mindennapos feladatok teljesítése
magas jövedelem
nemzetközi elismerés
egyéb éspedig ...

A válaszlehetőségek az életpályán elérhető fontos elemeket tartalmazzák, akár a közösség, akár a személyes boldogulás szempontjából mérlegeljük azokat.

A kérdések között szerepelnek olyanok, melyek a társadalmi hasznosságra, az egyén perspektivikus törekvéseire, karrierjére, és az anyagi jólét lehetőségére kérdeznek rá. További kérdések kapcsán bepillantást nyerünk a fiatal bizonyos személyiségjegyeibe, azok strukturájába is. A kérdések egy része az egyén szakmai kiugrása és individuális érvényesülése felől érdeklődik /nemzetközi elismerés , társadalmi hírnév stb./ A kérdések statisztikai feldolgozása hasonló volt az előzőekhez. Az egyszerűbb összehasonlítás kedvéért a két csoport eredményeit egybevetettük.

7. táblázat

	I. csoport			II. csoport		
	1 p.	2 p.	3 p.	1 p.	2 p.	3 p.
munkatársak megbecsülése	30,5	13,8	13,8	28,2	20,6	11,9 %
hozzájárulás a szoc. társ fejlődéséhez	26,4	11,1	15,3	27,1	9,8	13,0
munkában talált öröm	16,6	37,5	16,6	31,5	29,3	17,9
anyagi biztonság	9,7	4,2	8,3	5,4	9,8	11,9
társadalmi hírnév	5,5	1,4	1,4	1,0	-	1,0
mindennapos feladatok teljesítése	5,5	11,1	18,0	2,2	2,2	20,6
maradandó alkotás	2,8	2,8	2,8	-	3,2	3,2
változatos élmények	1,4	4,2	5,5	-	5,4	4,3
mások irányítása, vezetése	-	1,4	5,5	2,2	2,2	1,0
magas jövedelem	-	4,2	4,2	-	1,0	6,5
nemzetközi elismerés	-	4,2	1,4	2,2	1,0	3,2
Összesen	98,5	95,9	90,8	99,8	84,5	94,6

Vizsgálatunk során először fordult elő, hogy az első helyen választott motivum a két csoportnál eltér. Míg az első csoport első helyre a "munkatársak megbecsülése" választ juttatta 30,5 %-kal, addig a II. csoport a "munkában talált öröm" motivumot /31,5 %/ preferálta.

Megjegyzendő, hogy a Pályák vonzásában c. könyv szerzői által vizsgált gimnazisták is a II. csoport által választott motivumot /31,5 %/ hozták az első helyre.

/Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi 1970/

E jelentős különbség okát feltárni igen nehéz feladat véleményünk szerint, mégis az eltérés okát az alábbiakban látjuk.

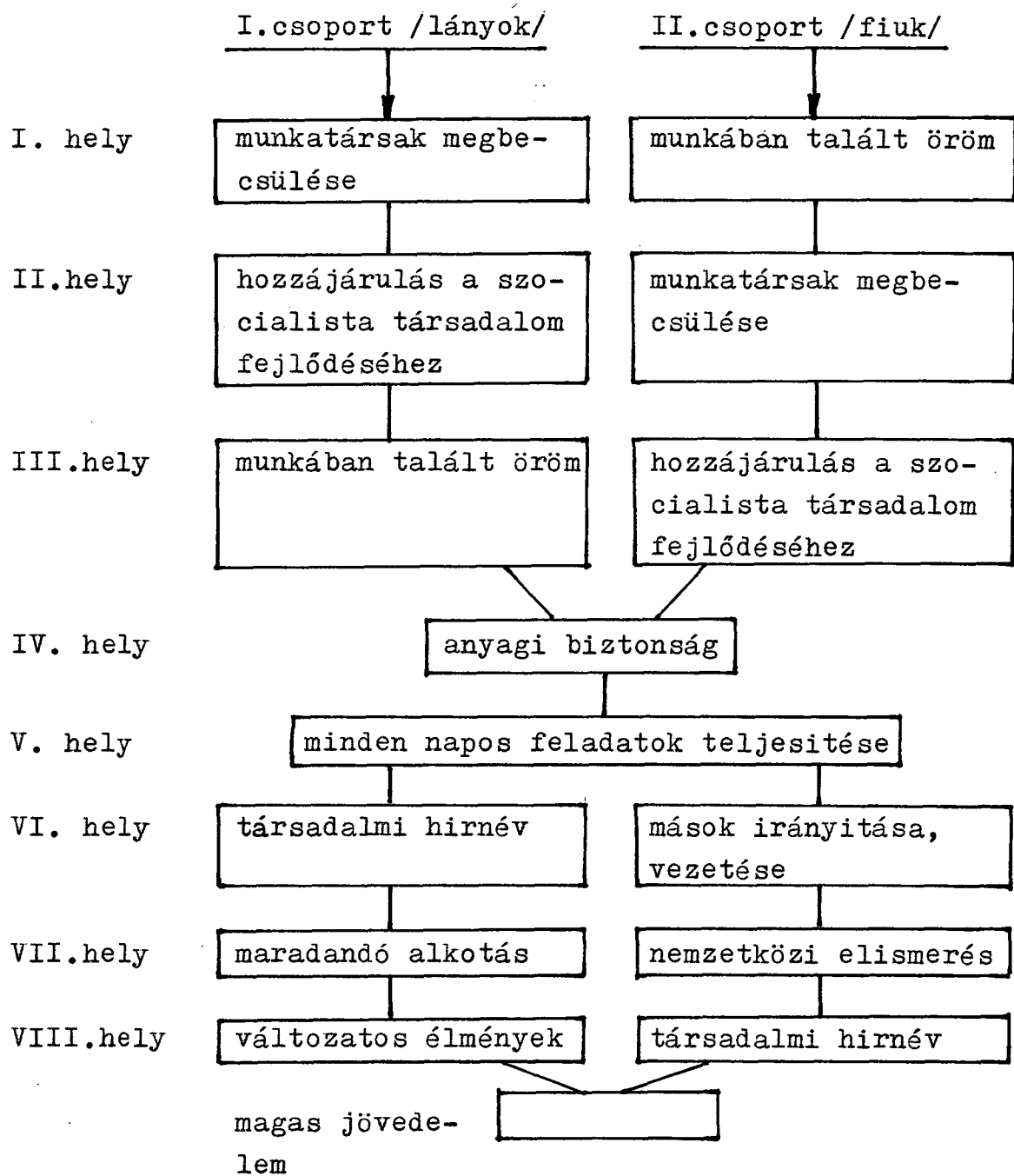
Mivel az I. csoport tagjai átlagosan gyengébb tanulmányi eredményű gyerekekből tevődnek össze, és ezáltal eddigi munkájukban /itt a tanulást értjük/ kevesebb sikerélményt, tanáraiktól, környezetüktől kevesebb elismerést kaptak eddigi életükben, ezért náluk és további életpályájukon nagyon fontos és domináns tényező, hogy munkatársaik megbecsüljék, elismerjék őket. További feltételezésünk az, hogy mivel ezek a tanulók többnyire vidéki gyerekek és így nem igen láttak, és főképpen nem dolgoztak nagyüzemi keretek között, így önbizalmuk még gyengébb. Továbbá életkori sajátosságukból adódik az is, hogy igénylik, munkájukat a felnőttek fokozott mértékben ismerjék el, értékeljék, hogy szakoktatóik, a szakmunkások, művezetőjük, tehát a "munkatársak" megbecsüljék munkájukat. Talán ez az igény inspirálta őket, hogy első helyre a "munkatársak megbecsülése" motivumot juttassák.

A "hozzájárulás a szocialista társadalom fejlődéséhez" motiváció mindkét csoportban hasonló helyezést kapott és százalékpontot adott: 26,4 % és 27,1 %-ot. Ez a magas százaléérték és a két csoport közötti hasonlóság a már az előzőekben említett tényt igazolja, mégpedig azt, hogy fiataljaink tudatosan és örömmel járulnak hozzá a szocialista társadalom építéséhez.

A "munkában talált öröm" motívum, melyet a II. csoport tagjai elsőnek jelöltek meg, szintén egy megnyugtató tényt igazol. Azt, hogy a fiatalok a munkát nem mint valami szükséges rossz dolgot fogják fel, hanem azt látják, hogy a munkavégzés egy bizonyos örömszerzési lehetőség, s ez számukra fontos tényező. Igen lényeges ez, ha arra gondolunk, hogy a pályával való azonosulás egyik alapfeltétele: a munkavégzésben talált öröm felfedezése, átélése.

A 8. számú táblázat áttekinthetőbben láttatja az 1. pozícióra juttatott motívumok sorrendjét.

8. táblázat

Ezt a motivumot első pozícióba egy tanuló sem helyezte.

A rangsor középső két tagjánál a csoportok egyforma motivumokat választottak, "anyagi biztonság", "mindennapos feladatok teljesítése". Így egy bizonyos egyensúly jött létre a két, alsó és felső motivum-sor között. A középben elhelyezkedő motivumok alatti szempontok, szemben a középtől feljebb elhelyezkedő motivumokkal, amelyek a közösségi, társadalmi értékeket helyezik előtérbe, - inkább az egyéni ambíciókat preferálják. Ilyen egyéni törekvések a saját érdek, a hatalom, a vezetés, a hírnév, a társadalmi elismerés élvezete és az egyén dicsőségét is szolgáló "maradandó alkotás".

Érdekes megfigyelni a nemek ambíciói és értékelése közötti különbséget, amely egyik-másik vonatkozásában a lányok /az I. csoport/ és a fiúk /II. csoport/ értékorientációjának természetéből fakadó sajátosságaira utal. A lányok között egy sem akadt, - aki bármelyik pozícióba is helyezve - a motivumok között megemlítette volna a "mások irányítása, vezetése" vonzó erejét. A fiúk viszont - ha a VI. helyen is - említésre méltó motivumnak találták.

Kiemelni kívánjuk azt is, hogy a "magas jövedelem" motivumát egyik csoport tagjai sem helyezték az első pozíciókba. Etikai fejlettségüket és szocialista érték-

ítéletük emelkedő tendenciáját láthatjuk abban, hogy a fiatalok az értékrangsorban jóval előbbre helyezték a társadalmi megbecsülést és az önbecsülést, mint a "magas jövedelemre" való aspirálást.

Eszmei életcélok a személyes boldogság szemszögéből

Utolsóként érdeklődtünk, miként képzei el a fiatal személyes boldogságát a jövőre vonatkozóan.

A kérdés így hangzott: "Mit tartasz fontosnak saját életedben?"

A válaszlehetőségek, a motivumok elég direktek, és lehetőséget adnak szubjektív véleménynyilvánításra, mégpedig a személyes boldogságukra vonatkozóan. Továbbá arra, hogy a fiatalok kifejezhessék felfogásukat, mit tekintenek fontosnak a pályán való boldogulásukat illetően, illetve, mik az életpályájukra vonatkozó elvárásaik.

A kérdésekre adható válaszok nem csupán a pályán való boldogulásra, a hivatás gyakorlása közben lelhető öröme, hanem a foglalkozás biztosította családi boldogságra is vonatkoztak. Egyben kiterjedtek azoknak a motivumoknak a feltárására is, amelyek a pályaaorientáció érzelmi bázisát képezik. Ugyanakkor az adható válaszok ér-

tékrangsorba is rendezhetők.

A tanulók a 9 féle válaszból többet is aláhúzhattak, de ugyanakkor felhívtuk figyelmüket az aláhúzott motívumok rangsorolására is. Mi a 9. sz. táblázatban az első helyen rangsorolt választ tüntettük fel.

9. táblázat

I. csoport		II. csoport	
1. boldog családi élet	45,8 %	boldog családi élet	53,3
2. felelősségteljes feladatok	19,4	felelősségteljes feladatok	15,2
3. elismerés, megbecsülés	12,5	kedvező munkakörülmények	13,0
4. kedvező munkakörülmények	8,7	érdekes munka	7,6
5. társadalmi, politikai tevékenység	6,9	elismerés, megbecsülés	4,4
6. szórakozás	2,8	szórakozás	2,1
7. érdekes munka	1,4	társadalmi, politikai tevékenység	1,2
8. jó anyagi körülmények	1,4	jó anyagi körülmények	1,2
nem válaszolt	1,1	nem válaszolt	2,9
összesen	98,9		97,1

A táblázatból kitűnik, hogy az abszolút elsőséget a "boldog családi élet" válaszlehetőség érte el, 45,8 %, ill. 53,3 %.

A személyes boldogság és a boldog családi élet két szorosan összefüggő dolog. Ezt a választ nem tekinthetjük valamiféle individualista, egoista törekvésnek, hanem a munkában önmagát megvalósító, és a családban boldogan, harmónikusan élő dolgozó ember egészséges ambíciójának. Hiszen a társadalmunknak is mi lehet más fontosabb, mint az, hogy dolgozói a társadalom sejtjében, ebben az alapközösségben, a családban elégedetten éljenek, a köz javára munkálkodva egyben családjuk boldogulását szolgálhassák.

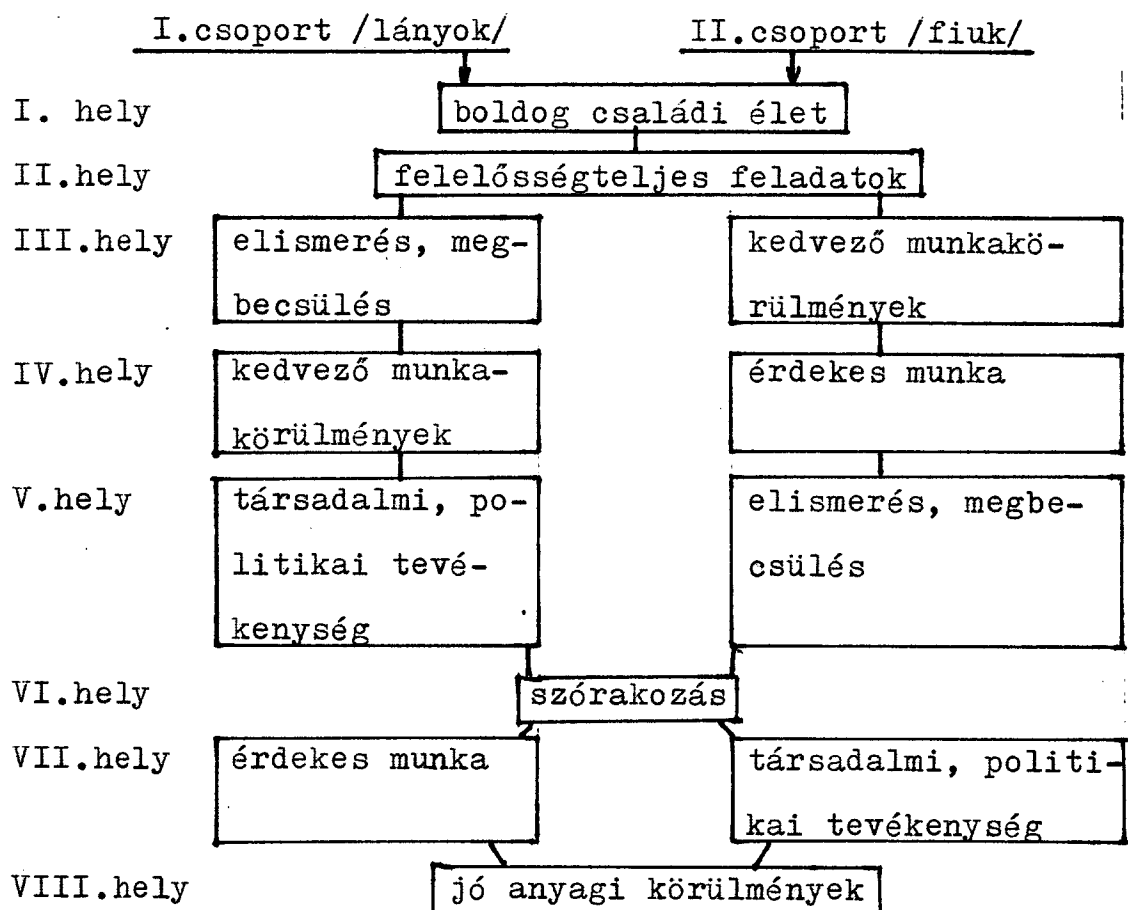
Összehasonlításként hasonló jellegű kutatások idevonatkozó eredményeire hadd utaljunk arra, hogy Zakar /1980/, Czinege /1980/, Gazsó-Pataki-Sántha-Várhegyi /1970/ kutatási eredményeit a sajátunkkal összehasonlítva kitetszik, hogy a választható 8 motívum közül a "boldog családi élet" különböző helyen ugyan, de az első 4 között szerepel.

- Zakar /1980/ 1.hely: felelősségteljes feladatok,
 2.hely: kedvező munkakörülmények,
 3.hely: boldog családi élet,
 4.hely: elismerés, megbecsülés.

- Czinege /1980/ 1.hely: boldog családi élet,
2.hely: érdekes munka,
3.hely: elismerés, megbecsülés,
4.hely: felelősségteljes feladatok.
- Gazsó-Pataki- 1.hely: munkaköröm,
Sántha- 2.hely: jólét
Várhegyi/1970/ 3.hely: elismerés, hírnév
4.hely: boldog családi élet

Összehasonlításként bemutatjuk a mi felmérésünk két csoportjának idevonatkozó nyilatkozatait, rangsorolva strukturáját.

10. táblázat

A rangsorban a további elemek, mint a "felelősségteljes feladatok" /második helyen/ 19,4 %, ill. 15,2 % számára volt vonzó. Közel az elsők után "az elismerés, megbecsülés" vágya kerül, még mindig elég magas százalékkal. E rangsorolásukat pozitívnak értékeljük. Úgy véljük, hogy nem marasztalhatók el a csoporttagok azért, hogy a "szórakozás" nem az utolsó helyre került, hiszen

a fiatalok számára azért is vonzó egy pálya, mert a munkakeresetből nemcsak létfenntartásra, hanem felüdítő kulturált szórakozásra is jut pénz. A mi szakmunkástanulóinknak esetében a "szórakozás" vágya magában foglalja a kulturált szórakozást, a szellemi felüdülést, és egyben egy egészséges "életigénylést" is.

A társadalmi-politikai tevékenység gyakorlása - jóllehet az ember életében igen fontos feladatok egyike -, a tanulók rangsorolásában nem az első helyeken szerepel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem foglal el elég rangos helyet. A társadalmi-politikai tevékenység egyébként is a szakmunkásoknak mindennapos, folyamatos gyakorlata és kiemelése, mint legfőbb életcél csak azoktól várható el, akik ezt a tevékenységet egyben főhivatásuknak választják.

Mindezek mellett figyelmeztet bennünket arra, hogy szakmunkásképzésünk permanens feladatának kell lennie a politikai nevelésnek és a mozgalmi munkának. Az a tény, hogy a II. csoport tagjai utolsóelőtti helyre jelölték a "társadalmi, politikai tevékenységet" nem jelenti azt, hogy apolitikusak, hisz előző kérdéseinkre adott válaszaiknál, személyes találkozásaink alkalmával, KISZ foglalkozásokon /a dolgozat írója KISZ patronáló tanár is volt/ nem ilyesmit tapasztaltunk, hanem éppen ennek az ellenkezőjét.

A fentieket összegezve a vizsgált tanulók értékrangsorolását pozitívnak tekinthetjük. Lényeges eltérés a két csoport között nem tapasztalható, vagyis mindkét csoport tagjainak élettel szembeni elvárásai hasonlóak.

V. AZ ELŐZETES PÁLYAAZONOSULÁS PSZICHOLÓGIAI JELLEMZÉSE

A vizsgálat idevonatkozó célkitűzésének felidézése

Előljáróban közöljük, hogy ebben a fejezetben a tanulók azonosulási szintjét, illetve ennek változását, fejlődését próbáljuk feltárni. Különösen érdekelt minket az, hogy a képzés folyamán - és ezen az elméleti és gyakorlati képzést egyaránt értjük, - hogyan alakul a szakmai azonosulás? Vizsgálatunk nem törekedett teljességre, ehhez hosszabb intervallumban kellett volna a fejlődést figyelni, és meg kellett volna nézni a fiatalokat néhány év múlva is, miként haladnak az önmegvalósulás útján. Objektív okokból csupán három éven át, az iskolába lépéstől a szakmunkásvizsga sikeres letételéig kísértük figyelemmel a választott populáció fiataljainak azonosulási folyamatát. /Esetleg egy későbbi vizsgálat tűzhetné feladatául a fenti cél elérését./

Célunk volt a két ellentétes előjellű beiskolázott szakmacsoport tanulóinak ugynevezett anticipált identifikációs szintjét az iskolába lépéskor, vagyis a szakmaválasztás kezdetén feltárni.

További célunk volt, az elméleti és gyakorlati képzés folyamán - annak befejezése előtt - a két szakmacso-

port tanulói azonosulási folyamatának alakulását megvizsgálni, és a kiindulási identifikációs szinttel egybevetni.

E fő célkitűzésen kívül folyamatosan összehasonlítani igyekeztünk a két vizsgálati csoportot, és a feltárt különbözőségeik alakulását is nyomon követni.

A vizsgálat megszervezése, módszerei és főbb szakaszai

Ez a vizsgálat is a debreceni 127. számú Ipari Szakmunkásképző Intézet három /illetve a tanulmányok végére - a tanulók nagyszámú lemorzsolódása miatt - összevont két/ osztály, kötő-hurkoló - ipari konfekció osztálya tanulói - mint I. csoport, és az autószerelő, és háztartási gép szerelő három osztálya - mint II. csoport - tanulói körében folyt.

Vizsgálatunkat a képzés időszakában keresett bizonyos empirikus mutatókat, amelyek az előzetes azonosulás folyamatának feltárását segítették. Ezeket a tapasztalati mutatókat egyéni és csoportos beszélgetések alkalmával, közvetlen megfigyelések útján különböző helyszíneken - tanórákon, mozgalmi foglalkozásokon, de első sorban a szakmai gyakorlatokon - végeztük. Elemeztünk iskolai, munkahelyi dokumentumokat, és megkérdeztük a munkahely

képviselőit, szakmunkásokat, művezetőket, szakoktatókat a tanulók munkavégzésével kapcsolatban. Kérdőiveink pedig különösen fontos adatokat szolgáltatottak a tapasztalati mutatók feltárásakor.

Ezeket a mutatókat röviden a következők adták. Az iskola és a munkahely követelményeinek a tanulók általi elfogadása, és az ezekkel való azonosulás. Elemeztük az elméleti és a gyakorlati tanulmányi eredményeket, a lemorzsolódás nagyságát. Feltártuk a szakmára való felkészülés egyéb lehetőségeit, mint pl. a versenyeken, kiállításokon való részvételt. Az azonosulás mutatójának vettük az egyén által átélt szubjektív élményeket, tudatosulásokat. Vizsgáltuk a beilleszkedésre, az önképzésre, a továbbtanulásra vonatkozó elképzeléseiket és szándékait. Továbbá a pályafejlődést, az élettervet, mint az identifikáció kialakulásának előrejelzését.

A továbbiakban az alkalmazott kérdőívet részletebben szeretnénk bemutatni.

A kérdőívet két ízben, az iskolába lépés első hetében, és a szakmunkásvizsgákat közvetlen megelőzően tettük ki. Ezt követően még egyszer, a szakmunkásvizsgák sikeres letételét követően is megkérdeztük őket, képesítési eredményeik, elhelyezkedésük, s pályán maradásuk felől érdeklődve.

Az azonosulásra vonatkozó kérdőívek, illetve kérdések összeállításánál nagy segítséget kaptunk Ritoók Pálnétól, aki a kandidátusi disszertációjában leírt /1977/ hasonló jellegű kutatása módszerébe betenkitést engedett, valamint a JATE Pszichológiai Tanszéke kutató csoportja /Duró Lajos és munkatársai/ által használt vizsgálati módszer megismeréséből.

Vizsgálatunk során használt kérdőív megismerésénél a következő szempontokat vettük figyelembe.

Az első kérdőíven szereplő identifikációra vonatkozó kérdések tulajdonképpen az anticipált identifikáció meglétét hivatottak feltárni. Hadd jegyezzük meg, hogy e kérdések összeállításánál voltak nehézségeink. A pályaaazonosulást ugyanis két kérdéscsoporttal, az objektív és szubjektív identifikációs szint feltárására vonatkozó kérdésekkel tudhatjuk meg. Ugyanakkor az anticipált identifikáció szintjén még nincs objektív pályaaazonosulási alap, mint amilyenrel szolgálhat az iskolai, munkahelyi teljesítmény, a gyakorlati munkában elért siker, osztályfőnöki, igazgatói elismerés stb. Így azután valamiféle anticipált szubjektív identifikációs elemekre támaszkodhatunk. Ilyenekre a következő kérdésekkel kívántunk fényt deríteni: "Milyen pályára készültél korábban?" Így akartunk először is választ kapni, hogy egyáltalán van-e a

tanulónak azzal a szakmával kapcsolatban anticipált identifikációja, amelyre beiskolázták? Feltehetően csak annak a tanulónak lehet, aki már korábban is erre a szakmára gondolt, eredetileg is ezt szeretne volna választani.

A következő kérdésünk: "Mikor döntöttél jelenlegi továbbtanulásod mellett?" Ezzel arra akartunk választ kapni, hogy a tanuló mikor gondolt komolyan az adott szakma elsajátítására, vajon volt-e ideje, hogy elég alaposan átgondolja jövőjét? Lehetett-e kialakulóban valamilyes pályaaazonosulása?

Ezt követő kérdésünk már feltételezi, hogy ilyen anticipált indifikáció létrejött. "Milyen érzéseid vannak, ha szakmai érvényesülésedre gondolsz? - kérdeztük. Az erre adott válaszból már kitűnhetett az azonosulási szint is. Ezt a kérdést a harmadik tanulmányi év végén is feltettük, és az adott választ egybevetettük a korábbival.

"Mit tennél, ha kiderülne, hogy a pályaválasztási elképzelésedet csak nagy nehézség árán tudod megvalósítani?" E kérdésünkkel arra akartunk választ kapni, hogy milyen mély a tanulóknál a vágy és az akarás a pályá gyakorlásának elérésére.

Második kérdőívünk kérdéscsoportjai a következők voltak. /2.sz. melléklet/

Az objektív pályasikerekre vonatkozó kérdések

Az egész képzési idő alatt kapott elismerésekre, szakmai versenyeken való részvételre stb. vonatkozóan kértünk itt válaszokat. Ehhez a kérdéscsoporthoz tartoztak az osztályvizsgák és a szakmunkásvizsga eredményei iránt érdeklődő kérdések.

A pályával való szubjektív azonosulásra vonatkozó kérdések.

Ezek arra vonatkoztak, hogy a kérdezett saját maga, mit tart a szakmára való felkészülés szakaszában legnagyobb sikernek. E kérdések közt felvetettük azt az alternatívát, hogy "ha módja lenne ismét dönteni pályaválasztásáról, mit választana?" Kíváncsiak voltunk ugyanis, hogy a beiskolázott szakmunkástanuló mennyire hűséges szakmájához, illetve munkahelyéhez.

A pályán való fejlődésre vonatkozó kérdések

E kérdéseinkkel a tanulók perspektivikus törekvéseit, kilátásait, vágyait akartuk feltárni. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a fiatalok az azonosulási folyamatban szubjektív módon miként élik át a pályaaazonosulást perspektivikusan. Megjegyezzük, hogy ennél a kérdésnél is volt összehasonlítási lehetőségünk a három évvel ezelőtti állapotuk adataival.

A munkahelyi beilleszkedésre vonatkozó kérdések

E kérdések az elégedettségre, a beilleszkedés lehetőségére vonatkoztak, valamint esetleges más közösségek keresésére, amelyek a munkahelyi beilleszkedés megvalósításához segítséget nyújthattak.

Az előzetes azonosulás pszichológiai mutatói a beiskolázás előtt és a tanulmányi időszakban

Az eredmények elemzését a szakmunkástanulók iskolába lépésük alkalmával megválaszolt kérdéseinek feltárásával kezdjük.

Első idevonatkozó kérdésünk a következő volt:

"Milyen pályára készültél korábban?"

E kérdés feltevését az indokolta, hogy a reá adott válaszokból reméltük megtudni, vajon a tanulók hány százaléka akart eredetileg is erre a szakmára jelentkezni, és hány százaléka másra? Nyilvánvaló ugyanis, hogy olyan foglalkozásbeli modellel képzeletben sem próbált azonosulni, amelyre nem volt szándéka jelentkezni.

A 11.sz. táblázat százalékos megoszlásban mutatja a tanulók e kérdésre adott válaszát.

11. táblázat

I.csoport	
Eredetileg is erre a szakmára jelentkeztem /kötő-hurkoló ipari konfekció/	20,8 %
Más szakmára jelentkeztem	75,7 %
Nem válaszolt	3,5 %
Összesen	96,5 %

II.csoport	
Eredetileg is erre a szakmára jelentkeztem /autószerelő és háztartási gépszerelő/	52,2 %
Más szakmára jelentkeztem	43,5 %
Nem válaszolt	4,3 %
Összesen	95,7 %

A táblázatban közöltek alapján a következőket állapíthattuk meg. Az I. csoport tagjai igen kis százalékban /20,8/ jelentkeztek eredetileg a kötő-hurkoló ipari konfekció szakmára. Ezt az alacsony jelentkezést fel is tételezhattük előzetesen, hiszen egy nehezen beiskolázható szakmáról van szó. Viszont érdekesnek találjuk azt az adatot, hogy a II.csoport tagjainak is csak 52,2 %-a választotta eredetileg is ezt a pályát, holott itt egy divatszakmáról van szó. Keresve az okokat, személyes beszélgetések segítettek feltárni azokat. A tanulók elmondták, hogy sok esetben a szülők akarták - fiúk esetében - hogy autószerelőnek menjenek, holott ők szívesebben választottak volna valami más szakmát. - A lányoknál más okok játszottak közre. Ilyen pl.: egy kislány

őszintén bevallja, hogy ő először fodrásztanulónak jelentkezett, de mivel az ált. iskola 8. osztályát ismételte, és azt újból gyenge eredménnyel végezte, már a felvételi elbeszélgetésen megmondták, hogy fodrásznak nem veszik fel. Helyette ajánlották - a nehezen beiskolázható - kötő-hurkoló szakmát. Szerencsésebben járt egy másik lány, - aki elmondta - hogy eredetileg női-szabónak jelentkezett, - tehát egy rokonszakmára - de helyhiány miatt oda nem tudták felvenni, így neki is kötő-hurkoló szakmára való jelentkezését javasolták, amit el is fogadott.

Visszatérve a táblázat adataira, az identifikáció szempontjából feltételezésünk a következő. Azok a tanulók, akik eredetileg is a választott szakmát tanulják nagyobb valószínűséggel azonosulnak majd szakmájukkal, mint azok, akiknek ez az első indítás az identifikálódás felé hiányzik. Hangsúlyozzuk viszont, hogy az a tény, ha valaki eredetileg más pályára akar menni, még egyáltalán nem kizáró ok, hiszen a pályával való azonosulásnak több lépcsőfoka, több összetevője van, amelyek ezeket a tanulókat is eljuttathatják az azonosuláshoz.

"Mikor döntöttél jelenlegi továbbtanulásod mellett?" kérdés elemzése

Ez a kérdés hasonló indíttatású, mint az előző. Tulajdonképpen arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen régi ez az elhatározás. Itt is abból a feltevésből indultunk ki, hogy ha valaki már régóta autószerelő akart lenni, mondjuk 5. osztályos kora óta, abban a szakmáról alkotott képe, a szakma iránti vágy erőssége, és nem utolsósorban a kitartás a szakma eléréséért egész biztosan már valamilyen identifikációs fokot mutat. Ellenkéntben azzal a tanulóval, aki különben jó képességű, de egészen az utolsó pillanatig gimnáziumba akart jelentkezni, s azután valamilyen okból meggondolta magát és iparitanulónak jelentkezett. Az első esetet egy példával illusztráljuk.

A felmérés alanya az a tanuló, akinek az esetét ismertetjük, mert pregnáns példája a fiatalkori elhatározás melletti kitartásnak. Egy elsőéves jó képességű autószerelő tanuló úgy került hozzánk, hogy előtte egy évet járt Debrecenben egy jónevű gimnáziumban. Mi azt feltételeztük, hogy nem ment neki megfelelően a tanulás, ezért jött át szakmunkás tanulónak. Amikor azonban megismerkedtünk vele, megtudtuk, hogy más jellegű indítékokkal állunk szemben. Nem voltak tanulási nehézségei a gimnáziumban, ő már előzetesen is autószerelő szeretett volna lenni, de nem vették fel. Majd arra is

fény derült, hogy ez a jelentkezése már másodszori volt, és gimnáziumba csak azért ment, mert először nem sikerült a felvétele, és azt az egy évet, míg másodszor is jelentkezik, nem akarta haszontalanul eltölteni.

Visszatérve a "mikor döntöttél jelenlegi továbbtanulásod mellett?" kérdés elemzésére, közöljük a 12. táblázatban a válaszok százalékos csoportosítását.

12. táblázat

	I. csoport		II. csoport	
	fő	%	fő	%
4. osztályos koromban	-	-	3	3,3
5. " "	1	1,4	5	5,4
6. " "	6	8,3	5	5,4
7. " "	10	13,9	40	43,5
8. " "	45	62,5	35	38,0
nem válaszolt	15	13,9	3	3,9
Összesen	77	86,1	91	96,6

A táblázat adataiból a következőket állapíthatjuk meg.

Az I. csoport tagjainál a szakma kiválasztása, a pályaválasztási döntés a tanulók többségénél az általános iskola 8. osztályában történt. /62,5 %-nál/

A II. csoport tagjainál viszont az elhatározás már a tanulók többségénél az ált. iskola 7. osztályában következett be. /43,5 %-nál/ A 8. osztályban már kevesebb /38.0 %/ tanuló döntött.

A fenti adatok alapján, ha a kiinduló felvetésünk elfogadható, vagyis az, hogy az anticipált identifikáció magasabb szintje valószínűbb, ha a pályaválasztási döntés az iskolába lépéshez viszonyítva régebbi, akkor megállapíthatjuk, hogy a két csoport között - ha nem is jelentős - de elég nagy különbség mutatkozik.

Az azonosulási szint különbségét kerestük a "Mittennél, ha kiderülne, hogy a pályaválasztási elképzelésedet csak nagy nehézségek árán tudod megvalósítani" c. kérdésünk felvetésekor is.

A csoportok tipikus válaszaiból ismertetünk néhányat:

- S. I. háztartásigép szerelő tanuló: "minden áron leküzdeném a nehézséget és megvalósítanám célomat"

- Sz. E. kötő-hurkoló ipari konfekció tanuló: "mindent megtennék annak érdekében, hogy sikerüljön"

- N. E. kötő-hurkoló ipari konfekció tanuló: "a gyors és gépiró iskolát végezném el, de ide még egyszer nem jelentkeznék"

- Sz. K. autószerelő tanuló: "másik pályára mennék"

- K. E. kötő-hurkoló ipari konfekció tanuló: "nem tudom"

Az ilyen és hasonló válaszok alapján megfogalmazott a 13. sz. táblázaton találjuk

13.táblázat

	I.csoport	II.csoport
Kitartanék az eredetileg választott pálya mellett	53,8 %	81,5 %
Más pályára lépnék	16,6 %	6,5 %
Nem tudom	8,3 %	1,0 %

A táblázat számadatai ismét nagy különbségeket mutatnak. Míg az I. csoport tagjai közül 53,8 % vállalja a szakma elérése érdekében a nehézségek leküzdését, addig a II. csoportban a tanulók többsége, vagyis 81,5 %-a.

A fenti százalékos adatok szintén annak feltételezését teszik lehetővé, hogy a II. csoport tagjai a szakma elérésének reményével, és majdani gyakorlásával inkább identifikálódnak, mivel nagy nehézségek leküzdésére is hajlandók, hogy elképzeléseiket valóra válthassák.

"Milyen érzéseid vannak, ha a szakmai érvényesülésre gondolsz? - kérdés elemzése.

Az előzetes azonosulás különbségeire kerestünk választ, amikor e két vizsgálati csoport tagjainak a fenti kérdést feltettük. Az előző kérdésünkhöz viszonyítva sokkal többen és árnyaltabban válaszoltak.

A kérdésre - a válasz megkönnyítése és a pontosabb mérés érdekében - egy öt fokozatos skálát állítottunk fel:

1. nagyon bizakodó
2. bizakodó
3. közömbös
4. nyugtalan
5. nagyon nyugtalan

Az értékelésnél részben az egész skálát használtuk, és részben - remélhetőleg ez nem jelentett valamiféle erőszakos rangsorolást - kétfelé bontottuk a lehetséges válaszokat, és így is összehasonlítottuk a csoportokat.

A "nagyon bizakodó" és a "bizakodó" kérdésekre adott válaszokat egy csoportban vettük számításba, mint olyanokat, amelyeket azok a tanulók adtak, akiknek volt bizonyos elképzelésük, vágyuk, elvárásuk a pálya gyakorlásáról. Egy másik csoportba foglaltuk a "közömbös", "nyugtalan", "nagyon nyugtalan" választ adókat.

A kérdésünkre adott válaszok százalékos megoszlása a következő:

"Milyen érzéseid vannak, ha a szakmai érvényesülésedre gondolsz?"

14. táblázat

	I.csoport kötő-hurkoló	II.csoport autó-, háztartási gépszerelő
1. nagyon bizakodó	nincs	4,3 %
2. bizakodó	51,3 %	65,2 %
3. közömbös	30,5 %	16,3 %
4. nyugtalan	8,3 %	4,3 %
5. nagyon nyugtalan	1,3 %	nincs

A táblázatban szereplő szám adatok csoportonkénti különbségére önmagáért beszél. Ez a következő oszlop diagramon még pregnánsabban mutatkozik.

Most itt a szélsőségekről kívánunk először beszélni.

Az I. csoportból /kb. 70 főből/, akiket a kötő-hurkoló szakmára nehéz volt beiskolázni, egyetlen egy sem akadt, aki "nagyon bizakodónak" mondta volna magát. Ugyanakkor pozitív jelenséggént könyvelhető el az a tény, hogy a II. csoport esetében /autó-, háztartási gépszerelők/ mintegy 100 tanulóból senki sem akadt, aki "nagyon nyugtalan" lenne a szakmai érvényesülését illetően.

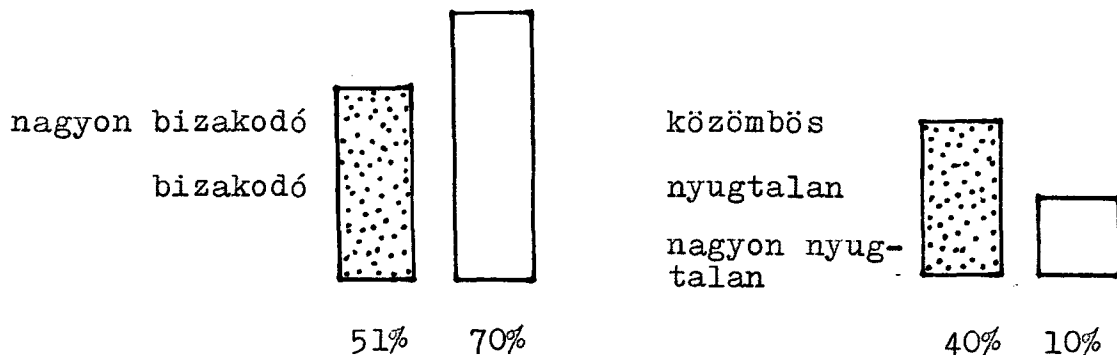
Az elemzés elején említettük, hogy végeztünk egy bontást a választható skálán. Úgy gondoljuk, hogy egy egészséges értékrangsorban a választóvonal helyén egy jelentős minőségi küszöb van, ami felhatalmazott bennünket ennek meghúzására./a bizakodó és a közömbös jelző között/

A két csoport egymáshoz viszonyított, és az ellentétes faktorokra adott válaszok a következőképpen alakultak:

I. csoport, a kötő-hurkoló ipari konfekció:

II. csoport, az autó- és háztartási gépszerelő:

E százalékos táblázatból és az oszlop diagramból világosan látható, hogy az I.csoportba tartozó tanulóknak mintegy fele - akiknek a beiskolázása nehéz volt - nem látja vonzónak azt a pályaképet, ahol a jövőben el kellene képzelnie magát, nem bizik abban, hogy szakmájában, amit nem szíve szerint választott, boldogulni fog. Egy ilyen - a szakmájában érvényesülni nem remélő - tanulóról nehezen lehet feltételezni, hogy jövőendő szakmájával teljes szívvel azonosulni tud. A kérdés az, hogy a képzés folyamán változik-e pozitív irányban a helyzet? Megszereztik-e ezek a tanulók a szakmát, és bizakodóbbá válnak-e érvényesülésüket illetően. Erre a későbbiek folyamán lesz alkalmunk választ adni.

Ugyanakkor feltűnő, hogy mennyivel nagyobb arányban bizakodóak azok a tanulók, akik anticipáltan beleélték magukat a szakma művelésébe, abba a szakmába, amit szívesen vállaltak, azért, mert önmegvalósításuk nagy lehetőségét remélik benne, sőt boldogulásuk biztosítékát is. A II. csoport 70 %-os bizakodó válasza nemcsak arra enged következtetni, hogy az autó- és háztartásgépszerelő szakma tanulóinak nagy többsége bizik abban, hogy szakmájában majd érvényesülni fog, hanem arra is, hogy ezekben a szakmai identifikáció már anticipáltan is nagyobb, mint az I.csoport tanulóinál.

A szakmunkásbizonyítvány megszerzéséig elért identifikációs szint mérésének elemzése

Az előző részfejezetben elemzett kérdések eredményei a vizsgált tanulók életpályájának egy bizonyos metaszéspontjánál, a pályaválasztási döntést közvetlen követően, a szakmatanulás kezdetekor meglévő identifikációs szintet tükrözik. Az életpálya alakulásában viszont nagy jelentőségű a szakmunkássá válás, a szakmatanulás időszaka. /Lásd Gál Róbert, 1975. Rókusfalvy Pál, 1962/. Ugy gondoljuk, ez időszak vége, pontosabban ebben a szervezeti formában, a szakmunkásképző intézet képzési idejének a végén, ugyancsak nagy jelentőségű metszőpont a szakmunkásbizonyítvány megszerzése. Vizsgálatunkban éppen ezért ennek az időszaknak nagy fontosságot tulajdonítottunk.

A kérdések elemzését a pályaaazonosulás bizonyos összetevői által diktált egységekben tárgyaljuk. Így először az egyén elégedettségének szintjét, a szubjektív pályaidentifikációt tárjuk fel.

A pályával való szubjektív azonosulásra vonatkozó kérdések a következők:

4.sz. kérdés: Mit tart élete legnagyobb sikerének?

8.sz. kérdés: Eredeti választásától eltérően, szeretne-e más pályára lépni?

10.sz. kérdés: Elégedett-e a választott pályával?

13.a. kérdés: Ha módja lenne ismét dönteni pályaválasztásáról, milyen pályát választana? Ugyanezt? igen - nem

13.b. kérdés: Vagy melyiket?

"Mit tart élete legnagyobb sikerének?" - kérdés elemzése.

A kérdéscsoportunk e fenti kérdésével kapcsolatban arra voltunk kíváncsiak, hogy a szakmunkásképzés folyamatában a fiatalok legszemélyesebben érintő területen, a szakmája elsajátítása közben érték-e sikerek, amelyek megerősítették őket abban, hogy jól választott pályát? Feltételezésünk szerint ugyanis a tanulónak egy bizonyos megerősítésre, egy-egy nagy sikerélményre szüksége van a képzés folyamán. Nemcsak önbecsülése miatt, hanem azért is, hogy a szakmájával való azonosulás felerősödjék, a szakma gyakorlásában önmegvalósítása biztosítékát lássa. Az is könnyen feltételelezhető, hogy az a fiatal, aki sikertelennek tartja eddigi szakmai irányultságát, - mind az elméleti tanulás, mind a gyakorlati munka folyamán - nem élt át sikerélményeket, abban nem erősödött fel a szakmával való azonosulás. A kérdés ugyan nem kimondottan a képzés időszakára korlátozódik, mégis reméltük, hogy a kérdőív kontextusa befolyására a tanuló a szakmai

tanulás sikerélményeire gondol, amely szubjektive, emocionálisan is erősíti a szakmával való azonosulást.

E kérdésre értelemszerűen válaszolók feleletei is keltettek bennünk némi csalódást. Mi nagyobb számú és szélesebb skálájú szubjektív nyilatkozatot reméltünk. Igaz, hogy a válaszok minőségét és tárgyát illetően meg lehetünk elégedve, pozitív értékitéleteket tükröznek. A kérdésekre adott válaszokat lényeges tartalmuk alapján szintetizálva három fajta választ kaptunk. Ezek:

"életem eddigi legnagyobb sikerének tekintem, hogy

1. - szakmát, szakmai képesítést szereztem,
2. - a sikeres munka, - becsületes helytállás,
3. - "jó eredménnyel végeztem".

"Mit tart eddigi élete legnagyobb sikerének?" - kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása:

15. táblázat

I.csoport kötő-hurkoló	II.csoport autó-, háztartási gépszerelő
hogy szakmát szereztem 7,5 %	22,0 %
a sikeres munka - becsületes helytállás 15,0 %	17,0 "
jó eredménnyel végeztem 22,5 %	15,0 %
nem válaszolt, vagy nem értékelhető 55,0%	45,0 %

A fenti kérdésünkre adott válaszok első csoportja: "... ,hogymát szereztem". - Érthető módon itt mutatkozik a két csoport tanuló között a legnagyobb különbség: az I. csoport, a kötő-hurkoló ipari konfekció végzett tanulóinak 7,5 %-a tartja ezt addigi élete legnagyobb sikerének, szemben a II. csoport, az autó-, háztartási gépszerelő tanulókkal, akik 22 %-a tartotta a szakmunkásbizonyítvány megszerzését a legnagyobb sikernek. Az első csoporthoz tartozó lányokról tudjuk, sokan nem erre a pályára vágyódtak, illetve az általános iskola 8. osztálya után "csak valamilyen szakmai képesítést" kívántak szerezni. Így érthető, hogy e tanulócsoport tagjai többségének értékeitelése szerint nem az életük legnagyobb sikere, hogy kötő-hurkoló ipari konfekció szakmára szakmunkásbizonyítványt szereztek. Nem így az autó- és háztartásigépszerelő tanulók, akik - az első csoporthoz viszonyítva háromszor annyian - tartották legnagyobb sikernek a szakmunkásbizonyítvány megszerzését. Ők úgy jelentkeztek e szakmára, hogy kezdettől fogva ezt tartották a legtöbbre. Érthető, hogy ők mint "nagy sikert" élik át, nagy eredménynek könyvelik el életükben a szakma elsajátítását. Ezen tanulók minden bizonnyal megerősödtek a szakmával való azonosulásban. A pályaidentifikáció alapfeltétele a szakmával való elégedettség. E tanulóknál bizonyosak lehetünk

szakma-identifikációjukban.

A másik fajta válasz: "sikeres munka- becsületes helytállás" - elvi állásfoglalást tükröz és pozitív értékorientáltságot. Az I. csoport 15 %-a és a II. csoport 17 %-a ezt, mint saját élményét vallja, s így ezekről is feltehető a szakmai azonosulás erősödése a képzés végén. A "jó eredménnyel végeztem" válasz, mint addigi életük legnagyobb sikere, egyidejűleg önbecsülésük megerősítését és szakmaazonosulásukat is tükrözi. Az I. csoportba tartozó lányok 22,5 %-a, a II. csoport fiútalanulóinak 15 %-a örült élete e nagy sikerének.

"Elégedett-e a választott pályával? igen - nem" -
kérdés elemzése

Ez a kérdés - és majd az ezt követő kettő, - igen fontos a pályaidentifikáció szintjének megítélésénél. A kérdés feltevése is elég "direkt" /Elégedett-e a választott pályával?/, és ha őszinte választ kaptunk, elég fontos információt nyerhetünk a majdani pályaidentifikációról. Persze, a pontosságért - hasonló indítással - más kérdéseket is feltettünk idevonatkozóan, melyek első olvasásra fedik egymást, de figyelmesen elemezve, érthetővé válik, hogy azt kiegészítik és legfeljebb ellenőrzik a válasz igazságát.

Elégedett-e a választott pályával? igen- nem válaszok

16. táblázat

	I.csoport kötő-hurkoló	II.csoport autó-, házt.gép szerelő
Nem elégedett a pályával	28,5 %	8,0 %
Elégedett a pályával	71,0 %	90,5 %
Nem válaszolt	0,5 %	1,5 %
Összesen	99,5 %	98,5 %

Az értékelés során feltárt különbségek tulajdonképpen nem lehettek meg bennünket, jóllehet azok elég nagyok. Tudjuk ugyanis, hogy az egyik szakmára /autó-, háztartási gépszerelő/ csak nagy nehezen lehetett bejutni, míg a másikra / a kötő-hurkoló ipari konfekció/ az aki akart, bejuthatott, sőt egyesek azért kerültek e csoportba, mert az általuk kívánt szakmára nem vették fel őket. Azt viszont mindenképpen öröndetes tényként kell elismernünk, hogy a kötő-hurkoló ipari konfekció szakmatanulóinak is nagy százaléka / 71,0 %/ a szakmunkásképzés végén elégedett a szakmájával. Magyarázatként ezt a vál-

tozást a képzési időszak pozitív nevelő hatásának, az elméleti és gyakorlati oktatók szakmát, hivatást megkedveltető munkájának, valamint a jó munkahelyi légkörnek, a munkáskollektiva hatásának tekinthetjük.

- "Az eredeti szakmaválasztásától eltérően - szeretne-e más pályára menni?" igen - nem. "Ha igen, melyikre?"

- "Ha módja lenne ismét dönteni pályaválasztásáról, milyen pályát választana? - Ha nem ugyanezt, hanem mást, úgy melyiket?" E kérdésekre kapott válaszból az alábbi következtetéseket vonhattuk le.

Az első kérdéssel konkrétan, nyíltan rákérdeztünk, hogy a tanulónak szándékában áll-e valamiféle pályamódosítás, pályakorrekció, míg a másik kérdésünkkel, egy bizonyos lehetőség felvillantásával, egy esetleges más pálya iránti vágy, benne rejlő alternatíva felől érdeklődtünk. Ez a differenciáltság igazolódott is a válaszok statisztikai feldolgozása folyamán.

Az első kérdést követően, abban az esetben, ha más szakmát kívánt a tanuló választani, azt kértük, hogy nevezze meg is azt. Reméltük, hogy valamiféle csoportosítást tudunk a válaszok alapján végezni, de a felsorolt szakmák /fodrász, kozmetikus, gyermekgondozó, ápolónő, eladó, felszolgáló, kőműves, zenész, rendőr, villanyszerelő, felvonószerelő, karosszéria lakatos, auto-villa-

mosság szerelő, sofőr stb./ heterogenitása ezt nem tette lehetővé. Így aztán csak 3 csoportot képeztünk, annak megfelelően, hogy a saját szakmájukhoz viszonyítva a választandó szakma új, rokon, vagy nem rokon jellegű.

/Az alábbi táblázatban szereplő adatok százalékban értendők./ A kérdés: Eredeti szakmaválasztásától eltérően szeretne-e más pályára menni? igen - nem. Ha igen, ugy melyikre?

17. táblázat

	I.csoport	II.csoport
Nem akar más pályára menni	51 %	74 %
más pályát akar	<i>ebből rokon szakmára 0 %</i> 43% <i>→ nem rokon szakmára 43%</i>	<i>ebből rokon szakmára 8 %</i> 24% <i>→ nem rokon szakmára 16%</i>
nem válaszolt	6 %	2 %
Összesen	94 %	98 %

A teljesség kedvéért differenciáltabban mutatjuk be a háztartási gépszerelő osztály válaszait.

nem akar más szakmát 81 %

más szakmát akar 18 %, de mind a 18 % rokon szakmát!

választana újra is. Pl. felvonószerelő, villamosgép szerelő stb.

Szemben a kötő-hurkoló ipari konfekciós osztály tanulóival, akik közül 43 % akar más szakmát választani, de egy sincs közöttük, aki rokon szakmára vágyna. E csoportnál minden bizonnyal nem beszélhetünk a kialakulóban lévő azonosulásról.

Következő kérdésünkkel - mint már utaltunk rá, - nem annyira konkrétan, mint inkább egy esetleges vágy-szinten levő új, vagy más pálya választására kérdeztünk rá. "Ha módja lenne ismét dönteni pályaválasztásáról, úgy milyen pályát választana? Ha nem ugyanezt, hanem mást, úgy melyiket?" E kérdéseinkre a válaszok a következőképpen alakultak.

18. táblázat

	I.csoport	II.csoport
Ha módom lenne ismét dönteni, úgy ugyanezt	32,0 %	82,0 %
" nem ugyanezt	66,5 %	16,0 %
nem válaszolt	1,5 %	2,0 %
Összesen	98,5 %	98,0 %

A más szakmára vágyók közül, hogy hányan akarnak rokon szakmára, és hányan más szakmára menni, nem is közöl-

jük, mert az arányok itt is ugyanazok, mint fentebb mutattuk ki, vagyis a kötő-hurkoló ipari konfekció szakmájú lányok ugyancsak nem vágnak rokon szakmát sem választani, az autó- és háztartási gépszerelő fiúk pedig ugyanolyan arányban kívánnak rokon, illetve nem rokon szakmára menni, mint a fentebbi kimutatásban közöltük.

Visszatérve a fenti adatokhoz, az előző táblázathoz képest láthatjuk az eltéréseket. Ha a kérdésekre adott válaszok a "vágy szintjén" maradnak - különösebb racionális töltés nélkül, - a pályakorrekció gondolatával szabadabban, könnyelműbben játszhatnak a fiatalok.

Az eddig tárgyalt nagyobb kérdéscsoport az elégedettség arányát feltáró szubjektív pályaidentifikációs szint alakulásáról tájékoztat. Az itt kapott adatok felhatalmaznak bennünket arra, hogy összegzésül megállapítsuk: a két vizsgálati csoportnál számottevő különbségek mutatkoznak, melyek a már kialakulóban lévő pályaaazonosulás prognózisát jelezhetik, vagyis azt, hogy a második csoport a pályaidentifikáció egy magasabb szintjére kerül, mint az első csoport.

Az objektív pályasikereket jelző kérdések elemzése

A pályaidentifikáció szintjének megállapításához másik módszerként az eredményességet, a tanuló évek alatt

elért eredményeket és kapott elismeréseket, a szakoktatói, osztályfőnöki, igazgatói dicséreteket, a különböző szakmai versenyeken és kiállításokon való részvételen elért sikereket, vagyis az objektív pályasikereket jelző mutatókat vettük figyelembe.

Az idevonatkozó szakirodalom inspirációjának hatására már tervező munkánk folyamán az objektív pályasikerek mutatóinak nagy jelentőséget tulajdonítottunk. Feltételeztük, hogy az "objektív pályasikereket" a szakmával való azonosulásnak, a munkában való önmegvalósulásnak természetes visszajelzőiként tekinthetjük. A társadalom ezt így fogalmazza meg: anyagi és erkölcsi megbecsülésben kell részesíteni azokat, akik teljesítményeikkel kiemelkedő eredményeket nyújtanak. A kiemelkedő eredmények elérésére viszont - úgy véltük - a választott szakmával azonosuló, munkájában önmegvalósításra törekvő ember lehet képes.

Az idevonatkozó felméréseink adatai nem látszanak megerősíteni eredeti feltevésünket. Összességében ugyanis az I. csoport tanulói, a lányok több munkahelyi elismerésben részesültek, mint a II. csoport fiú tanulói. Utólag már nehéz ennek akár szubjektív, akár objektív tényezőit feltárni. Lehet, hogy e munkahelyi elismerésekben minőségi különbségek vannak, s a lányok esetleg igye-

kezetükkel, szorgalmukkal, mint nagyobb teljesítményükkel érdemelték gyakrabban elismerést, vagy talán azért, hogy köztük a nagyfokú lemorzsolódási tendenciát enyhítsék.

Objektív oka pedig az is lehet, hogy pl. a "szakma kiváló tanulója" versenyre a fiúknak kevesebb alkalmuk lehetett.

"Milyen iskolai és munkahelyi elismerésben részesült a szakmunkásképzőben?" - kérdés elemzése

Az első, objektív pályasikerekre vonatkozó kérdésünkkel a tanulói idő alatt kapott osztályfőnöki, szakoktatói és igazgatói dicséretetek számát kívántuk felmérni mindkét csoportban. Csak a statisztikai feldolgozás közben jöttünk rá, hogy a sokféle elismerés között jelentős különbség van, valamint egyik-másik tanuló több ízben is részesült minőségileg különböző elismerésekben, s így a százalékos részesedési arány egybevetése nem enged határozott következtetéseket levonni e csoportok tanulóinak identifikációs szintjére vonatkozóan. Így egyszerűen csak összesítettük az iskolai és munkahelyi elismeréseket, s azt mutatuk ki, hogy egy-egy csoport tagjainak hány %-a részesült ilyenfajta elismerésben.

19. táblázat

	I. csoport	II. csoport
A képzési idő alatt írásbeli elismerésben /dicséretben/ részesült	70 %	52 %

Az I. csoport javára történt arányeltolódás magyarázatára a pedagógiai gyakorlat tapasztalatai, osztályfőnökökkel, tanárokkal, szakokkal való beszélgetések adtak lehetőséget. Mivel az I. csoport tagjainak oktatása tanműhelyekben, pedagógiailag jól szervezett környezetben történik, így ott gyakrabban alkalmazzák a jutalmazást, büntetést, mint nevelési eszközöket.

Ha a dicséreteket mennyiségileg vesszük számba, nem biztos, hogy az I. csoport 70 %-os fölénye minőségileg nagyobb teljesítményt takar, mint a II. csoport 52 %-os részesedése. Tény, hogy a lányokat - a felmérés három esztendejében - gyakrabban lehetett megnyerni pl. iskolán kívüli társadalmi munkára, amit gyakran elismeréssel honoráltak, - mint a fiúkat. /Megfigyeléseink szerint pl. mezőgazdasági munkában a lányok szorgalmasabban dolgoztak mint a fiúk.

Ennek kapcsán érdemes felfigyelni arra a problémára, vajon pszichológiai szempontból helyes-e, hogy a jutalmazás, az elismerés nem kap pedagógiai jelentőségének megfelelő hangsúlyt az iskolában.

A tantárgyi versenyben, a "szakma kiváló tanulója" versenyeken és az "alkotó ifjúság" pályázatokon részt vett tanulók számbavétele

Az ebben a kérdéscsoportban tárgyalt kérdések közül e tárgykörre vonatkozó válaszok - úgy véljük - komolyabb alapot szolgáltathatnak a pályaidentifikációra vonatkozó megállapításokra.

Ezek a versenyeken és pályázatokon elsődlegesen az addig szerzett elméleti és gyakorlati felkészültség számít. Továbbá ezek a versenyek önkéntes jellegűek, csak a szakmájukkal jól azonosulni tudó, jó képességű tanulók indulhatnak, mert ott az elméleti /szakismereti/ és a gyakorlati tudást egyaránt mérlegelik.

20. táblázat

	I.csoport kötő-hurkoló	II.csoport autó- háztart. gépszerelő.
Tantárgyi versenyen részt vett	20,0 %	34,5 %
"Szakma kiváló tanulója" versenyen részt vett	19,0 %	11,0 %
nem versenyzett	61,0 %	64,5 %
Összesen	100,0 %	100,0 %

A szakmai tantárgyi versenyek - szakmaismeretből, anyagismeretből, szakrajzból, stb. - komoly elméleti felkészültséget kívánnak a versenyzőktől, általában az osztály legjobb tanulói indulhatnak ezeken. A táblázatból kitűnik, hogy különösen az amúgy is nagyobb elméleti tudást igénylő autó- és háztartási gépszerelő tanulók szép arányban vettek részt /45,5 %/ e versenyeken és valóban pozitívan értékelhető pályasikerhez jutottak. Meggyőződésünk, hogy e sikerek tovább erősítették bennük a szakmai azonosulást, szakmai önbizalmukat, valamint, hogy ezek életreszólóan kihatnak a pálya megbecsülésére, valamint további szakmunkás gyakorlatukra. Az ilyen ifjú szakmunkások mindig könnyen fognak műszaki rajzot olvasni, ahhoz igazodni, s maguk is precíz, jó rajzokat fognak készíteni jövőendő munkahelyükön.

A "szakma kiváló tanulója" versenyen való részvétel is mély és tartós hatást gyakorolhatott a tanulók pályaidentifikációjára. A verseny résztvevőinek aránya mindkét csoportban megfelelőnek mondható. Hogy az autó- és háztartási gépszerelő tanulók közül aránylag valamivel kevesebben indultak, mint a kötő-hurkoló tanulók, annak bizonyos esetekben technikai okai lehettek. Itt például arra gondolunk, hogy a kötő-hurkoló SZKT verseny lebonyolítása technikai szempontból egyszerűbb, mint ugyanez

a verseny az autószerelő tanulóknak. Az első esetben elegendő egy gépterem 30 egyforma géppel, míg a második esetben már 30 darab ZIL teherautóra van szükség, melyeken ugyanazt a rejtett hibát kell a tanulóknak felfedezni.

"Az alkotó ifjúság" pályázaton induló tanulók csoportonkénti %-os megoszlása a következőképpen alakult.

21. táblázat

	I. csoport	II. csoport
"Alkotó Ifjúság" pályázaton valamilyen pályamunkával jelentkezett	37,5 %	3,0 %

Mielőtt messzemenő következtetést vonnánk le a táblázatban mutatkozó arányeltolódás láttán, a következőket jegyezzük meg. Az "Alkotó Ifjúság" pályamunkáit bemutató kiállítás rendezőivel, a pályázatra felkészítő szakoktatókkal beszélgetve tudtuk meg, hogy többségében objektív okai vannak annak, hogy az egyik csoportnál nagyobb, a másiknál kisebb számú pályázati jelentkezés volt. Arról van szó, hogy jóval könnyebb pályamunkát beadni, ha az

esetben egy újvonalu, érdekes mintázatu, gépen köthető pulóverrel lehet pályázni, a másik csoportnál pedig - mondjuk - egy gépkocsi takarékosabb üzemanyagellátó berendezésének megkonstruálásával, vagy hasonló nehézségű pályamunkával.

Az I., a kötő-hurkoló szakcsoport tanulói számarányukhoz képest jó arányban vettek részt e pályázaton, s ezeknél feltételezhető, hogy az eredményes részvétel erősítette a szakmai azonosulást, s ezek közül egységesen akadott, aki lemorzsolódott a képzés folyamán.

Az osztályvizsga és a szakmunkásvizsga eredményeinek elemzése

Az objektív pályasikerek feltárása érdekében végezetül megvizsgáltuk a tanulók osztályvizsgájának és szakmunkásbizonyítványának eredményeit.

A vizsgaeredmények egybevetése a két csoportnál némi meglepetést okozott számunkra. Mi arra számítottunk, hogy tükröződni fog a két csoport tanulmányi eredményeiben a beiskolázáskori viszonylag nagy különbség. A táblázatból viszont kitűnik /22.sz. táblázat/, hogy a két csoport átlageredményei közel egyformák. Ez az eredmény az I. csoportnál - a kiindulási szinthez képest - jelentős előrehaladást, a II. csoportnál pedig némi tanulmányi

szintcsökkenést jelent, illetve a többség számára az eredeti szinten maradáást.

22. táblázat

	I. csoport	II. csoport
Az osztályvizsga eredménye a képzési idő végén		
elégletes /2/	18,0 %	8,5 %
közepes /3/	44,5 %	64,5 %
jó /4/	33,5 %	27,0 %
jeles /5/	-	-
átlag	3,14	3,28
Szaktudásvizsga eredménye		
elégletes /2/	7,5 %	19,5 %
közepes /3/	40,5 %	40,6 %
jó /4/	51,0 %	26,6 %
jeles /5/	-	6,8 %
átlag	3,14	3,21

Az I. és a II. csoport, a lányok és a fiúk végbizonnyitványa és szakmai képesítésének átlaga közel egyforma. Mégis felvetődik a kérdés, mi a magyarázata annak a szint-

emelkedésnek az I. csoportnál, és szintstagnálásnak, illetve némi szintcsökkenésnek a II. csoportnál? Tájékoztatóunk szerint az I. csoport kötő-hurkoló nehezen beiskolázott tanulóiból a leggyengébbek kibuktak, "lemorzsolódtak" a képzés folyamán /összesen 21 fő, ez közel 30%-a a tanulóknak/. A többiekben felerősödhetett a szakmával való azonosulás, és ha jeles egy sem akadt köztük, mégis a képzés végén a többség elérte a közepes és jó tanulmányi szintet. Ugyanakkor a II. csoport autó-, háztartási gépszerelő tanulói, akiknek többsége jeles és jó bizonyítvánnyal indult, részben a vágyott szakmára bejutás után "lazithatott" az erőfeszítésben, részben mind az elméleti oktatás, mind a gyakorlati munka követelményeit nehéznek találva, megelégedett a közepes képesítéssel is, és csak 33,4 %-uk tartotta magát a képzés végéig a jeles és jó szinten. E tények alapján állitható, hogy a beiskolázáskor az első csoport tagjai közül sokan, ha kezdetben nem is tartották sokra a kötő-hurkoló szakmát, a képzés folyamán megszerették azt, s értékrendjükben is feljebb került. A II. csoport tagjainál pedig - akiknek értékorientációja a pályaválasztási döntéskor nem csak a társadalmi presztízstre, hanem saját hajlamaikra és vágyaikra is támaszkodott, még pedig az anticipált szakmai identifikációjuk alapján, - a képzés folyamán /a tanulók túlnyomó többségénél/ az azonosulás erősödhetett.

A tanulók pályafejlődésének, életterveinek és munkahelyi beilleszkedésüknek mutatói

Kérdéscsoportunk felvetésével kapcsolatban a következő elképzelésünk volt. Az ember bármiféle célja megvalósítása érdekében egy bizonyos számvetést, tervet készít. Tulajdonképpen a munkában való önmegvalósítás, mint egészséges végső cél eléréséhez is tervekre, a pályafejlődésre vonatkozó elképzelésekre van szükség.

Kérdéscsoportunkban eme elképzelésekre vonatkozóan tettünk fel kérdéseket, feltételezve, hogy akiknek terveik, vágyaik vannak szakmájuk magasabb szintű gyakorlásával kapcsolatban, és egyáltalán "elképzelték", "beleélték", magukat hosszú távon abba, miként alakul sorsuk, magasabb identifikációs szinten állnak, mint azok, akik különösebb tervek, ambíciók nélkül élnek, dolgoznak, tanulnak.

Kérdéseinket a következőképpen fogalmaztuk meg:

- "Érzi-e, hogy boldogulni fog hosszú távon is ezen a pályán?"
- "Elképzelte-e már, hogy mondjuk 10 év múlva ön is valamilyen munkahelyi vezető lesz?"
- "A szakmunkásképző iskola befejezése után szeretne-e továbbtanulni?"

Első kérdésünk lehetőséget nyújt összehasonlításra

- mint ahogyan már azt ígértük az anticipált identifikáció

megléte feltárásánál, első kérdőívünk egyik válaszadásánál. Azt kérdeztük három éve: "Milyen érzéseid vannak, ha a szakmai érvényesülésre gondolsz?", most pedig: "Érzi-e, hogy boldogulni fog hosszú távon is ezen a pályán?"

A felidézés és az összehasonlítás megkönnyítéséért egy közös táblázatba foglaltuk az eredményeket:

23. táblázat

	I. csoport kötő-hurkoló	II. csoport autó- háztart. gépszerelő
3 év előtt: Ha szakmai érvényesülésére gondol... úgy bizakodó, nagyon bizakodó	51 %	70 %
A szakmunkásbizonyítvány megszerzése után: úgy érzi, hosszú távon is érvényesülni tud ezen a pályán	84 %	95 %

Megítélésünk szerint egy fontos mozzanatához jutottunk vizsgálatunknak.

Ha abszolút értelemben nézzük, 95 %-os átlagával a II. csoport jutott messzebbre a szakmai azonosulás fejlődésében. Fő hipotézisünket igazolja az is, hogy a szakmai identifikációban az I. csoport 11 %-al alacsonyabb értéket mutat. Viszont ha a két csoportban végbement mozgásváltozást, a kiindulástól megtett utat vesszük értékelésünk alapjául, úgy meg kell állapítanunk, hogy a képzés folyamán az I. csoport nagyobbát fejlődött, az alaptól messzebbre jutott, mint a II. csoport. Az I. csoport ugyanis 33 %-kal jutott előbbre az azonosulási szinten, míg a II. csoport csak 25 %-kal. Ezt már nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változásnak kell tekintenünk.

Ezt a fejlődést - különösen az I. csoport tanulóiánál - nagyra kell értékelnünk. Ez a 33 %-os fejlődési arány ugyanis arra mutat, hogy ha egyes tanulók nem is vonzódtak a beiskolázáskor valamely szakma iránt, s csak azért választották, mert képességeikhez és iskolai teljesítményeikre tekintettel máshová nem vették volna fel őket, mégis a képzés folyamán megkedvelték a szakmát, s ha kezdetben nem is azonosultak a szakmával, az iskolai és a gyakorlati képzés hatására a pályaidentifikáció bennük mégis kialakult, illetve felerősödött.

Adataink alapján rendkívül pozitívan kell értékelnünk a szakmai képzést, és a magatartásmintául szolgáló pedagógusok, szakoktatók, gyakorlatvezetők nevelőirányhatásait, amelynek eredményeként rosszul vagy kényszerűségből szakmát választó tanulóban is végbemehet olyan szerencsés változás, hogy a tanulmányi évek alatt megkedvelheti a szakmát, felismerheti benne önmegvalósításának lehetőségeit.

E kérdéscsoporthoz tartozó következő kérdésünk:
"Elképzelte-e már, hogy - mondjuk 10 év múlva - ön is valamilyen munkahelyi vezető lesz?"

A pályafejlődés egy bizonyos lehetőségének szubjektív megítélésére voltunk kíváncsiak az értékelés közben. A serdülő személyiségét ismerve arra gondoltunk, hogy a gyakorta előforduló önbizalom-hiány, vagy a túlzott önbizalom miatt a fiatalok irreálisan vagy borulátóan ítélik meg jövőjüket, pályájukat. A kapott eredmények nem ezt igazolták, mert e válaszok szerint e fiatal szakmunkások hosszú távon is bizakodók, hogy a pályán érvényesülnek, a szakmájukban vonzó perspektivákat látnak, jó "kifutási" lehetőséget.

A kapott válaszok %-ban a következők:

24. táblázat

	I. csoport	II. csoport
Elképzei, hogy 10 év múlva maga is valamilyen munkahelyi vezető lesz	55 %	54 %
nem gondolt erre	37 %	43 %
nem válaszolt	8 %	3 %
Összesen	100 %	100 %

Egy kicsit elgondolkoztató nem irreális-e a tanulók 54-55 %-ának eme elképzelése. Ennyi munkahelyi vezetőre nyilvánvalóan nincs szükség. Itt azonban nem erre kell gondolnunk, hanem a tanulók többségét jellemző bizakodásra, egészséges ambícióra, ami nemcsak vágyat, hanem erős akarati törekvést mutat egy cél elérésére. Akik a szakmunkásképzés végén ilyen optimista szemléletűek pályaalakulásukat és szakmában való előrehaladásukat illetően, azokban már erős lehet a pályaaazonosulás.

"A szakmunkásképző iskola befejezése után szeretne-e továbbtanulni?" Ez a kérdéscsoportunk utolsó elemzésre váró kérdése. A válaszok értékelésénél megelégedéssel ál-

lapithattuk meg, hogy sok igenlő választ kaptunk: 76% és 74 %-a kívánt a megkérdezett tanulók közül továbbtanulni. Emellett azonban bizonyos ellentmondást is felfedeztünk a tanulók válaszaiban. Ezt az ellentmondást azzal sikerült feloldani, hogy e válaszokat egybevetettük a korábbi pályaaorientációs kérdésekre adott válaszokkal. Így az összehasonlító táblázatból kitetszően egy elfogadható magyarázathoz jutottunk. Egymás mellé helyeztük egy már korábban elemzett "szubjektív" pályaidentifikációs elemet és a most nyert adatokat. /A 12. kérdés alapján kapott válaszokat vetettük össze az itt kapott mutatókkal/. Ez a kérdés így hangzott: "Eredeti szakmaválasztásától eltérően szeretne-e más pályára menni? Az idevonatkozó adatokat az alábbi táblázatban tüntetjük fel:

26. táblázat

	I. csoport		II. csoport	
	igen	nem	igen	nem
Szaktanulmánykészítő iskola után szeretne-e tovább tanulni?	76%	14%	74%	22,3%
Eredeti szakmaválasztásától eltérően szeretne más pályára menni?	43%		16%	

Egy egyszerű kivonási művelettel új értelmezést kapnak a továbbtanulásra vonatkozó tanulói válaszok.

26. táblázat

	I. csoport	II. csoport
Tovább akar tanulni	76 %	74 %
Más pályára akar menni	- 43 %	- 16 %
Szakmájában tovább tanulni akar:	33 %	58 %

A fenti táblázat szerint az I. csoportból 33 %, a II. csoportból 58 % akar tovább tanulni, mégpedig a saját szakmájának kvalifikáltabb elsajátítása érdekében. Tehát ezek a fiatalok azok, akik nagyrabecsülik a választott szakmát most a képesítés birtokában, és csak azért akarnak továbbtanulni, hogy a pályán való boldogulásuk könnyebb legyen, a szakmai fejlődésben előbbre haladjanak. Megjegyezhetjük, hogy ez a permanens önképzés iránti ilyen nagyfokú igény a képzési időszak egyik fontos nevelési eredményeként is jellemezhető. A különbség - az I. csoportban 43 %, a II. csoportban csupán 16 % - azért kíván tovább tanulni, mert még egy másik szakmai képesítést is kíván szerezni, vagy pedig a társadalmi presztizs magasabb fokán álló pálya irányába kívánnak további erőfe-

szítések tenni. Ez utóbbiaknál azonban meg kell állapítanunk, hogy ezeknél a pályaaazonosulás nem lehet erős, a szakma még nem elég vonzó számukra.

A munkahelyi beilleszkedésre vonatkozó kérdések elemzése

Utolsó kérdéscsoportunkkal a tanulóknak a munkahelyükkel való elégedettségét kívántuk feltárni, ami ugyancsak mutat a szakmai identifikáció meglétére. Feltételeztük, hogy a munkahelyi beilleszkedés feltétele a jó közérzet, az elégedettség a munkahelyen végezhető munkával, mint az önmegvalósulás biztosítékával. Elképzelésünk szerint a pályával való azonosulásnak sok tényezője lehet, de ezek között domináns szerepe van a munkahelyi légkörnek, munkával való elégedettségnek, és a munkatársak közösségébe való beilleszkedésnek. Szinte elképzelhetetlen, hogy a munkáját örömmel végző, munkájában önmaga megvalósulását érző ifjú dolgozó ne azonosuljon szakmájával, ne szeresse munkahelyét, amelyben dolgozik.

Első kérdésünkkel a munkahellyel való elégedettséget kívántuk feltárni.

a munkahelyi beilleszkedés sikerére, mint a szakmai identifikáció feltételére vonatkozik.

A kérdések és a válaszok százalékos kimutatása az alábbi táblázatban található.

28. táblázat

	I.csoport kötő-hurkoló	II.csoport autó-, házt. gépszerelő
Eredeti munkahelyemen, a szakmában dolgozom	67 %	68 %
Más szakmában, más munkahelyen dolgozom	7,5 %	6,6 %

A táblázatba foglaltakkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy egyharmadik kategória is van, azoké, akik ugyan eredeti munkahelyükön dolgoznak, de nem kimondottan szakmájuknak megfelelő munkát végeznek. Továbbá azt is, hogy míg az I. csoportba tartozók közül mindenki dolgozhatna szakmájában, mert e szakmunkásokból hiány van, addig a II. csoport tagjai méltán panaszkodhatnak arról, hogy a szakmunkás bizonyítvány megszerzése után csak a legjobbak maradhattak eredeti munkahelyükön, mások - főleg a kis műhelyekben dolgozók - bármennyire is szerették munkahelyüket, objektív okokból, másutt kellett állást keresniük.

Ha a tanulók pályafejlődését, életterveit, munkahelyi beilleszkedését nyomon követjük, a pályával való azonosulás folyamatának határozott jegyeit ismerhetjük fel. Befejező, összegző fejezetünkben ezeket a jegyeket az azonosulás folyamatának és a pályaaorientáció kapcsolatának feltárásával még kiemeljük.

VI. BEFEJEZŐ RÉSZ

A VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÖSSZEGEZÉSE ,VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

1. A felvetett fő kérdések megválaszolása, a hipotézisek igazolása, főbb vonatkozások feltárása

Vizsgálatunk egyik fő célkitűzése volt, hogy megismerjük egyfelől egy olyan beiskolázott szakmunkás tanuló-csoport tanulóinak pályaválasztási értékorientációs rendszerét, amelyben túljelentkezés volt /autó- és háztartási gépszerelő "divatos" szakma/, másfelől egy olyan csoport tanulóit, amely szakmára /kötő-hurkoló ipari konfekció/ nehéz volt a beiskolázás /mert monoton munka, s nincs megfelelő társadalmi presztizse/.

Másik fő célkitűzésünk volt, e két ellentétes előjelű beiskolázott szakmunkástanuló csoport tagjai anticipált identifikációjának szintjét egybevetni a képzés folyamán alakuló, s a képzés végén mutatkozó szakmai identifikációs szinttel.

A vizsgálat kezdetén megjelölt célkitűzések megvalósítása érdekében a következő kérdésekre kerestük a választ;

a./ - A két különböző szakmacsoportnál milyen különbségek mutatkoznak a fiatalok értékorientációs bázisában, pályaválasztási indítékaikban?

- b./ - Van-e és milyen összefüggés az értékorientáció fejlettsége és az anticipált pályaaazonosulás között, vagyis mennyivel nagyobb a pályaaazonosulási szint a szakmára beiskolázott egyik, a szakmát igen vonzónak tartó, és a másik, a szakmát kényszeredetten vállaló csoport tanulói között?
- c./ - Választ kívántunk kapni arra a kérdésre is, hogy az "anticipált" pályaidentifikáció a képzés folyamán miként változik, s milyen szintet ér el a szakmunkás bizonyítvány megszerzésekor?

Hipotéziseink voltak:

- a./ A szakmunkástanulók ama csoportjánál, amelynél a túljelentkezés volt a jellemző, a pályaválasztási indítékok feltételezetten az értéksorban magasabb szinten vannak, s a tanulók választása tudatosabb, pályaidentifikációjuk már kialakulóban van.
- b./ Másik feltételezésünk: a "divatszakmát" választók csoportjában feltételezzük, hogy az úgynevezett induló azonosulási szint, illetve a pályaválasztási döntéskori azonosulási szint magasabb, mint a "nem divatos" szakmára jelentkezőknél; továbbá azt is feltételezzük, hogy az első csoport - az utóbbihoz képest - előnyét a képzés folyamán még tovább fokozza, és a tanulóévek végére - a szakma gyakorlata közben - még inkább elmélyíti vonzalmát szakmája iránt.

Először a tanulók pályaaorientációjának különbségeire szeretnénk rávilágítani úgy, hogy csupán csak felvillantjuk azokat, hiszen a részleteket a dolgozat táblázataiban és az értékelésekben megtalálhatjuk.

Ha a társadalom fontos mikrokörnyezetének a pályaválasztásra gyakorolt hatását, pontosabban a szülők iskolai végzettségéből is következő befolyásolásukat nézzük, úgy megállapítható, hogy a II. csoport, az autó-, háztartási gépszerelő tanulók szüleinek magasabb az iskolai végzettsége és szakmai kvalifikáltsága, s így feltehetően a szakmunkás presztizs-rangsorban magasabb helyen álló szakmára ők is ösztönözték gyermekeiket, szemben az I. csoport tanulóinak szüleivel. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az II. csoporthoz tartozó tanulók nemcsak több segítséget kaphattak környezetüktől pályaaorientációjukban, hanem több "inspirációt" adott nekik önismeretük is: sokan a motivumok között ezt jelölték: "érdeklődését követve". Ugyanakkor egyetlen tanuló sem nyilatkozott így: "mert nem volt más lehetőségem".

A pályaválasztási motivumokra adható válaszok közül a tanulók első helyre helyezték mindkét csoportnál ezt: "hasznos a társadalomnak". - Ezt a rangsorolást nagyra értékeljük. Az utána adott válaszok értékorientációs rangsora azonban már nagy különbséget mutat a két csoportnál.

A II. csoporthoz tartozó fiuké jóval magasabb mint az I. csoporthoz tartozó lányoké.

A tanulók jövő életpályájára vonatkozó nyilatkozatait ugyancsak anticipált identifikációnak, s egyben értékorientációs állásfoglalásnak is tekinthetjük. E téren a II. csoport elvárásai - pl. "a munkában talált öröm" élre helyezése, - magasabb értékorientációs szintet mutattak, mint az I. csoportéi.

Folytatásként az összehasonlításokat csupán csak a jelentősebb pályaidentifikációs különbségek felidézésével egészítjük ki.

Arra a kérdésünkre, hogy milyen régi a kérdezett szakmunkástanuló elhatározása pályaválasztását illetően, az I. csoportból az ált. iskola 5 osztálya előtt senki sem gondolt erre, míg a II. csoportból voltak olyanok, akik már korábban is elképzelték, hogy jó lenne autó-gépszerelőnek lenni. A különbség az ált. iskola 7. osztályában mutatkozott meg szembetűnőbben, amikor az I. csoport tagjai közül még mindig csak 13 % gondolta, hogy kötő-hurkolóipari konfekció szakmára jelentkezik, míg a II. csoport tanulói közül 43 % orientálódott már a vágyott autó- és háztartási gépszerelő szakma irányába.

Fontos kérdésnek tartottuk - és ezt az eredmények is igazolták, hogy vajon eredetileg is erre a szakmára je-

lentkezett-e a megkérdezett. Az I. csoport tanulóinak csupán 21 %-a felelt "igen"-nel. Könnyen feltételezhető, hogy e csoportban a szakmai identifikáció anticipáltan csak e 21 %-nál volt meg, míg a többi tanulónál /79% / csak a szakmára jelentkezés időszakában jöhetett létre, s nem is magas szinten.

A szakma gyakorlásának vágya, a gyakorláshoz szükséges akarat megléte tűnik ki "a pályaválasztási elképzelés elé gördülő akadályok leküzdésére" vonatkozó kérdésünkre adott válaszokból. A II. csoport tanulóinak túlnyomó többsége úgy válaszolt, hogy ha még nagy nehézségek gördülnének is pályaválasztási elképzelésük elé, akkor is kitartanak /81 %/, ugyanakkor az I. csoport tanulói közül csupán 53 % nyilatkozott úgy, hogy továbbra is vállalná a nehézségeket.

Amikor a későbbi szakmai érvényesülés gondolatát vetettük fel, a II. csoport tanulói sokkal bizakodóbbak voltak a jövőjüket illetően, mint az I. csoport tanulói. Ezt az anticipált pályaidentifikációs szint különbségének tekintettük a két csoportnál.

Ama elképzelésünk, mely szerint a divatos szakmát tanulók magasabb pályaidentifikációs szinten vannak, mint a jórészt kényszeredetten vállalkozó I. csoportbeliek,

a szubjektív pályaaazonosulásra vonatkozó válaszok is jól igazolták. Ezekre a kérdésekre, mint "Elégedett-e a választott pályával?" - "Eredeti választásától eltérően szeretne-e más pályára menni?" - amint táblázati mutatónkból is kitetszik, igen eltérőek voltak a nyilatkozatok, - amik szintén hipotézisünk helyességét igazolják.

Az objektív pályasikereket jelző kérdésekre kapott válaszok viszont már nem igazolták olyan egyértelműen feltevéseinket, mint az előbbiek. Különösen vonatkozik ez a képzés végén kapott érdemjegyekre. Ily jellegű tapasztalatunkat - érdekes módon - Ritoók Pálné /1977/ kandidátusi értekezésében ugyancsak alátámasztja. Ezek feltehető okaira az indokainkat, illetve magyarázatunkat e kérdések elemzésekor már próbáltuk megadni, így itt most nem térünk ki ezekre újból.

A tanulók jövőre vonatkozó tervei - pályafejlődésük tekintetében - részben igazolták feltevéseinket, részben pedig arra adtak választ, hogy az első csoport tagjai is a képzés hatására megszerették szakmájukat, és vannak elképzeléseik jövőjüket illetően. Míg a képzés kezdetén az I. csoport tanulóinak csupán 51 %-a volt bizakodó a szakmai jövőt illetően, addig a szakmunkásbizonyítvány megszerzése idején már 84 %-uk tudta elképzelni, hogy hosszú

távon is érvényesülni fog. Meg kell viszont jegyeznünk, hogy ugyanakkor a II. csoport tanulóinak 95 %-a nyilatkozott bizakodó módon. Mégis - relative - a nagyobb fejlődés az I. csoport leányainál tapasztalható.

Végezetül a munkahelyi beilleszkedés sikerét és a munkahellyel való elégedettség mértékét szeretnénk még felidézni, melynek alakulása a következő: az I. csoport 49 %-a, a II. csoport 95 %-a elégedett - nyilatkozataik szerint - jelenlegi munkahelyével. Ez az arány feltűnő különbséget mutat a két csoport között, és egyben hipotézisünket jól igazolja. Ha az azonosulást nagyon is bonyolult, komplex folyamatként is fogjuk fel, ebben a folyamatban a munkahellyel való elégedettség kiemelt szerepet játszik. A lányoknál az I. csoportban a kiinduláskor alacsony szintű volt a szakma értékelése, amelyre kényszeredetten vállalkozott sok tanuló. Az értékorientáltságuk megmutatkozik a képzés végén is, amennyiben - a lemorzsolódókat tekintebe sem véve - a végzőknek csak 49%-a vallja munkahelyével elégedettnek magát. Ugyanakkor a II. csoportbeli fiúk - akiknek értékorientáltsága jó volt, olyan szakmára jelentkeztek, amelynek magas a társadalmi presztizse, - 95 %-ban vallották magukat elégedettnek munkahelyükkel.

Ismételjük itt, hogy a fenti kiemelt adatokat csak hipotéziseink igazolására hoztuk fel, a teljesség igénye nélkül ismételtük meg.

Kutatásaink eredményeinek elemzése és fenti rövid adatkiemelése alapján első hipotézisünket igazoltnak látjuk. Feltételeztük, hogy a divatszakmára jelentkezőknek - mivel pályaválasztási elhatározásaik régebbiek, hajlamaik és képességeik által megalapozottabbak, valamint jövő szakmájukról előzetesen jobban tájékozódva, tudatosan készültek a vágyott szakmák elsajátítására - ezért ezek pályaaorientációs bázisa magasabb szinten van, továbbá anticipált identifikációjuk is elmélyültebb, kialakulása a képzés folyamán előrehaladottabb, mint a másik - I. csoport - tanulóié.

Másik hipotézisünk igazolását illetően már nem vagyunk egyértelműen megbizonyosodva. Pontosabban, részben igazolódott feltevésünk, részben viszont nem. A nyert adatok alapján az alábbiakat állapíthatjuk meg: az induláskor - a beiskolázás idején - a mérhető azonosulási szint valóban magasabb a divatszakmákra jelentkező II. csoportbeli tanulóknál, és abszolút értelemben, a számok tükrében /kivéve egy-két mért azonosulási szint elemet, mint pl. az objektív mutatókat/ ennek a csoportnak tagjai

előnyüket e képzés folyamán végig megtartották. Mégis - ha az I. csoport kötő-hurkoló ipari konfekció szakma tanulói szakmaazonosulási folyamatának három évi alakulását figyeljük, s főleg ha azt nézzük, hogy milyen alacsony szintről indultak, és a képzésük folyamán aránylag milyen magas identifikációs szintre jutottak, akkor második hipotézisünk egy részét cáfolnunk kell, mert az eredmények idevonatkozóan nem bizonyító erejűek. E második hipotézisünk szerint ugyanis az autó- és háztartási gépszerelő tanulók előnyüket a képzés folyamán csak tovább növelik a kötő-hurkoló ipari konfekciós lányokkal szemben. A tény valójában az, hogy az autó-, háztartási gépszerelő két szakma tanulói magasabb szintről indultak el, e magas szintet a képzés folyamán is tartották, illetve némileg emelték, valamint a szakmai identifikáció erősödött náluk a képzés gyakorlatában, de az emelkedés /pl. a szakmai érvényesülésben való bizakodást illetően a kiinduló 70%-ról 95%-ra/, míg a lányoknál 51%-ról 84%-ra/ viszonylagosan nem olyan nagy, mint a másik csoportnál, a kötő-hurkoló lányoknál. Ez utóbbiak ugyanis, ha alacsonyabb szintről is indultak - hiszen jobb lehetőség híján kerültek e szakmára - szakmai képzésük folyamán többet emelkedtek. Habár az is figyelembe veendő, hogy a lányok közül elég sokan

"lemorzsolódtak", a szakmán megmaradók csoportja így bizonyos előnyhöz jutott a statisztikai mutatóknál. Hipotézisünk helyessége e magyarázattal mégis elismerhető.

2. A vizsgálat eredményeinek összegezése, a levonható tanulságok, hasznosításukra vonatkozó javaslatok.

Vizsgálataink összegezéséül megállapíthatjuk, hogy a pályaelettség, a pályaválasztás, valamint a pályára való felkészülés és beilleszkedés hosszú és igen bonyolult, több tényező által determinált, komplex folyamat, amely a személyiség alakulásának fontos szakaszában megy végbe. E folyamatban a szakmai azonosulást, a pályaválasztási értékorientációt egymással szoros kapcsolatban kell nézzük, mint a személyiségstruktúra dinamikus összetevőit. Erőszakosan kiragadva egy-egy elemet vizsgálni - az összefüggésekről megfeledkezve - hibás vállalkozás lenne. Vizsgálatainkban e bonyolult szövedékű folyamat bizonyos metszéspontjainál próbáltuk "minta-vételekkel" tájékozódáshoz jutni. Már értekezésünk címében is jeleztük, hogy két fontos kiemelt tényező egymással olyan összefüggésben van, amire a pályaválasztásra felkészülőknek jó figyelni és a képzés folyamán tekintetbe venni. Mint vizsgálataink bizonyítják a helyes értékorientáción és pályaismereten

nyugvó, a valós én-képet ismerő pályaaorientáció birtokában lévő tanuló képes az anticipált pálya-, vagy szakma-identifikációra, és a képzés folyamán ez csak tovább erősödik.

. Megállapíthatjuk, hogy tanulóink értékorientációjában szocialista társadalmunk fő nevelési tendenciája, a közösségi nevelés hatása, szocialista-kommunista ideológiája világosan, tisztán tükröződik. Fiataljaink értékkategóriái és ezek fontossági rangsora helyes világnézeti megalapozottságú, így egészséges irányba orientált. A jövőben boldogulásukat a társadalomért kifejtett munkálkodásukban látják, boldog harmonikus családi életre vágynak, jövő céljaik elérésében tudnak és akarnak erőfeszítéseket tenni.

Vizsgálataink eredményei nyilvánvalóvá tették, hogy a pályaválasztás folyamatában létezik és fontos helyet foglal el az anticipált pályaidentifikáció, és ez a későbbi szakmai azonosulás mielőbbi kialakulásában komoly feladatot lát el. A pályaaazonosulás kialakulását bizonyos tényezők segíthetik vagy gyengíthetik. Fontos pályapedagógiai feladat, hogy ezeket a tényezőket, illetve elemeket /mint pl. eredményesség, elégedettség stb./ valamint e téren bizonyos állomások elérését, a fiatalok tudatosan is kívánják, akarják.

A vizsgálatunk azt is igazolta, hogy azok a fiatalok, akik objektív, esetleg szubjektív okokból nem a legsikeresebben döntöttek pályaválasztásukat illetően, az ő számukra ez a döntés nem jelenti azt, hogy "életük el van rontva". Láthattuk, hogy a képzés folyamán nagyon sok tanuló, - mondhatnánk a jelentős többség - megszerette a korábban nem szívesen választott és vállalt szakmát is, sikerei és örömei vannak a szakma gyakorlása közben, azonosulási folyamatuk szépen kialakult a képzés folyamán. Ezt a felismerést és bizonyos törvényszerűséget jól ki lehetne aknázni a fiatalok és a társadalom elégedettségének és megnyugtatójának elérése érdekében.

Javaslataink megtétele előtt le kell szögeznünk, hogy a társadalom felismerte a pályaválasztás fontosságát, és nagyon jelentős erőfeszítéseket tesz ennek érdekében. A megyei pályaválasztási intézetek, az Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet /Budapest/, a különböző szakemberekből álló kutató gárdák /a Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézetében, valamint egyes egyetemek pszichológiai és pedagógiai intézetében működve/ mind e jelentős társadalmi cél elérését szolgálják. Sokat segítenek az általános iskolák felső tagozatában és a középiskolákban bevezetett és a gyakorlatban jól bevált osz-

tályfőnöki pályaválasztási tanácsadó órák, ahol különböző pályaprofilokat, pályakövetelményeket, szakmai továbbtanulási lehetőségeket ismerhetnek meg a tanulók, valamint némi önvizsgálatra kapnak alkalmat. A gimnáziumok fakultációs rendszere szintén elősegíti a pályaeorientációt. Sorolhatnánk még az új ideírányuló törekvéseket, amelyek mind a pályapedagógia fejlődését hivatottak szolgálni.

Vizsgálatainkból az is kitűnik, hogy nevelőtestületeink pedagógusai eredményes ideológiai nevelő munkát végeznek, amely kihat a tanulók értékorientációjának egészséges fejlődésére. A pályaválasztási érettség fejlesztése terén viszont még sok kíváncsalom állítható fel. Tovább kellene bővíteni az általános iskolában a szakkörök számát és foglalkozási körét, ahol a tanulók szunnyadó hajlamait felszínre lehetne hozni, és azokból képességeket és készségeket kifejleszteni. Nagyobb gondot kellene fordítani a szabadidő /ujabban a szabad szombatok/ jobb kihasználása érdekében a szabadidő nevelésre. Támogatni kellene az általános iskola felső tagozatos tanulóinak hobby-szerű foglalkozásait, modellező, barkácsoló, kísérletező kedvét. Képességeik kipróbálására alkalmakat és eszközöket kellene biztosítani, versenyszerű vetélkedé-

sekre több lehetőséget adni, és a bennük kibontakozó képességeket - önismeretük és önbizalmuk növelése érdekében - tudatosítani kellene. Szorosabb kapcsolatokat volna jó kialakítani nyári szünetekben gyárakkal, üzemekkel, és nem utolsósorban a szakmunkásképző intézetekkel, különösen azok tanműhelyeivel. Így az általános iskolai tanulók a választható pályákat nem csak felületesen és külsőleges jellemzőik alapján ismernék meg, hanem jól kidolgozott pályatükrök, szakmai követelmények, valamint önmaguk képességei és egyéb személyiségtulajdonságaik szembesítése alapján. Azoknál a serdülőknél viszont, akiknél már korán felismernek a szülők és nevelők bizonyos hajlamokat és képességeket, valamint bizonyos szakmát iránti vonzódást, még fokozottabb mértékben kellene a pályaidentifikációt már anticipáltan is erősíteni.

. . .

1.sz. melléklet

Kedves Tanuló!

A kérdőív adatai tudományos kutatási célokat szolgálnak. Pontos válaszokkal segítheted felmérésünk sikeres megvalósítását. Fáradozásodat előre is köszönjük!

K É R D Ő Í V I.

1. Név: _____ 2. Szakma _____

3. Iskolai végzettség: _____ 4. Lakcím _____

5. Szüleid iskolai végzettsége:

- Az apa iskolai

végzettsége: általános iskola 1-4 osztály

általános iskola 5-8 osztály

szakmunkásképző

középiskola /gimnázium, szakközép-

iskola, technikum/

főiskola

egyetem

- Az anya iskolai vég-

zettsége: általános iskola 1-4 osztály

általános iskola 5-8 osztály

szakmunkásképző

középiskola /gimnázium, szakközép-

iskola, technikum/

főiskola

egyetem

6. Hány testvéred van? _____
7. Milyen pályát szeretnél választani? _____
8. Milyen pályára készültél korábban? _____
9. Mikor döntöttél jelenlegi továbbtanulásod mellett?

10. Ki segített a pályaválasztásodban? _____
11. Ha jelenlegi elképzelésed nem sikerülne, másodszor mit választanál? _____
12. Az iskolai tanulmányaidon kívül készülsz-e a választott pályádra? Ha igen, hogyan? _____
13. Kik dolgoznak a felsoroltak közül az általad választott pályán? /Aláhúzással válaszolj!/ senki, igen, és pedig: szüleim, testvérem, rokonom, ismerősöm _____
14. Milyen okok és körülmények hatására döntöttél az általad választott pálya mellett? /Megfelelő választ huzd alá!/
szüleim kívánságára
barátaim példájára
barátaim tanácsára
érdeklődésemet követve
nem volt más lehetőségem
összekötteés alapján
a pályán dolgozó kedvelt személy hatására
nem tudom pontosan
egyéb okból, és pedig _____

15. Véleményed szerint mitől függ, hogy az ember valóra tudja váltani pályaválasztási szándékát?

szerencsés véletlen

elhelyezkedési lehetőség

összeköttetések

családi segítség

képzettség

nem tudom

egyéb, és pedig _____

A felsoroltak közül válaszd ki azt a hármat, amely számodra a legfontosabb, és írd le rangsorolva:

1. _____

2. _____

3. _____

16. Számodra mi tesz vonzóvá egy életpályát?

sok emberrel lehet érintkezni

nem követel nagy fizikai erőfeszítést

külföldre utazásra ad módot

változatos munkát biztosít

gondtalan életet biztosít

hasznos a társadalomnak

lehetőséget ad kezdeményezésre, alkotásra és fedezésre

anyagi biztonságot nyújt
 társadalmilag megbecsült és tekintélyes pálya
 felelősséget követel a munkában
 nagyvonalúság érvényesül benne
 tiszták és egészségesek a körülmények
 aprólékos munkát igényel
 sok szabadidőt biztosít
 mások problémáin, bajain lehet segíteni
 önállóságot és függetlenséget biztosít
 másokat lehet irányítani, vezetni
 egyéb, és pedig _____

Az előbb felsoroltak közül válaszd ki azt a hármat,
 amelyek számodra a legfontosabbak, és írd le rang-
 sorolva!

1. _____
2. _____
3. _____

17. Milyen érzéseid vannak, ha a szakmai érvényesülésed-
 re gondolsz? /A megfelelő választ húzd alá!/

nagyon bizakodó

közömbös

nyugtalan

nagyon nyugtalan

18. Véleményed szerint mi a legfontosabb, amit elérhet az ember az életpályáján?

mások irányítása, vezetése

munkatársak megbecsülése

anyagi biztonság

társadalmi hírnév

maradandó alkotások

munkában talált öröm

változatos élmények

hozzájárulás a szocialista társadalom fejlődéséhez

mindennapos feladatok teljesítése

magas jövedelem

nemzetközi elismerés

egyéb, és pedig _____

A felsoroltak közül válaszd ki a három legfontosabbat, és írd le!

1. _____

2. _____

3. _____

19. Mit tennél, ha kiderülne, hogy a pályaválasztási elképzelésedet csak nagy nehézségek árán tudod megvalósítani? _____

20. Mit tartasz fontosnak a saját életedben?

Az alábbiak közül húzd alá azokat, amelyeket fontosnak tartasz, majd az aláhúzott válaszokat a fontosság sorrendje szerint 1, 2, 3 stb. számokkal rangsorold!

_____ felelősségteljes feladatok

_____ kedvező munkakörülmények

_____ boldog családi élet

_____ elismerés, megbecsülés

_____ társadalmi, politikai tevékenység

_____ érdekes munka

_____ szórakozás

_____ jó anyagi körülmények

_____ egyéb ok, és pedig _____

2. sz. melléklet

Kedves Végzős Tanulók!

E kérdőív adatai tudományos kutatási célokat szolgálnak. Első éves korában már részt vett ebben a felmérésben, gondosan válaszolt kérdéseinkre. Most is ezt kérjük, és előre is köszönjük, hogy segítségünkre van őszinte válaszádaival.

K É R D Ő I V II.

Név _____

Születési éve, hónapja _____

Szakmája: _____

Lakcím: _____

1. Milyen iskolai elismerésben részesült a szakmunkásképzőben? _____

2. Munkahelyén milyen elismerésben részesült? _____

3. a. Tantárgyi versenyen vett-e részt? igen - nem /a megfelelőt húzza alá!/
Ha igen, milyen tárgyból? _____

b. "Szakma Kiváló Tanulója" versenyen részt vett-e?
igen - nem

Ha igen, milyen helyezést ért el? _____

c. "Alkotó Ifjuság" pályázaton indult-e? igen - nem

Ha igen, úgy mivel pályázott? _____

Milyen eredménnyel? _____

4. Mit tart élete eddigi legnagyobb sikerének? _____

a. _____

b. _____

c. _____

5. Érzi-e, hogy boldogulni fog hosszú távon is ezen a pályán? igen - nem

6. Elképzelte-e már, hogy - mondjuk 10 év múlva - ön is valamilyen munkahelyi vezető lesz? igen - nem

Ha igen, milyen beosztásban? _____

7. A szakmunkásképző iskola befejezése után szeretne-e továbbtanulni? igen - nem

Ha igen, hol és mikor? _____

8. Az eredeti választásától eltérően, szeretne-e más pályára menni? igen- nem

Ha igen, milyen más területre szeretne átmenni?

Terve megvalósulásának milyen akadályát látja?

9. Ha szakmunkásvizsga után esetleg más munkahelyet keres, mi indokolná döntését? _____
-

10. Elégedett-e a választott pályával? igen - nem

Ha nem, mi ennek az oka? _____

11. Elégedett-e a választott iskolával? igen - nem

Ha nem, mi az oka ennek? _____

12. Elégedett-e jelenlegi munkahelyével? igen - nem

13. Ha módja lenne ismét dönteni pályaválasztásáról, milyen pályát választana?

Ugyanezt? _____ igen - nem

Ha nem ugyanezt, hanem mást, melyiket? _____

Miért? _____

14. Mivel indokolhatja, hogy eredetileg választott pályáját megváltoztatni szeretné? _____

15. Ha szakmunkásbizonyítványt szerez, hol és milyen munkát szeretne végezni? _____

1. Eredeti munkahelyemen a szakmunkámban akarok dolgozni? igen - nem
2. Más munkahelyen, és más szakmában akarok dolgozni?
igen - nem
16. Osztályvizsgám eredménye /átlag/: _____
Szakmunkásvizsgám eredménye /átlag/: _____

SZAKIRODALOM

- Ágoston György, 1976. A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer. Bp. Akadémiai Kiadó
- Allport, Gordon W. 1980. A személyiség alakulása. Bp. Gondolat Kiadó
- Bartha Alajos, 1959. Az indítékok szerepe a hivatásszeretet fejlesztésében. Pszichol. Tanulmányok. Bp. Akadémiai Kiadó
- Bálint István - Murányi Mihály, 1973. Munkalélektan. Bp. Táncsics Kiadó, "Pályaválasztási érettség, pályaválasztás", 39-43 lapon.
- Buda Béla, 1974. Az azonosulás. Pályaválasztási felelősök kézikönyve. Bp. Tankönyvkiadó, 109-113.
- Buda Béla, 1978. Az empátia, a beleélés lélektana. Gondolat Kiadó Bp.
- Buda Béla, 1980. A család szerepe a pályairányulás kialakulásában. Pályaválasztás, 3.sz. 3-9.
- Bugán Antal, 1978. Faktoranalízissel modellált pályae érdeklődés szerint elkülöníthető személyiségtípusok. Debrecen, Acta Pedagogica Debrecina.
- Csirszka János, 1961. Budapesti tanulók pályaválasztási indítékai. Munkaügyi Minisztérium mb. Bp. Tankönyvkiadó

- Csirszka János, 1963. A pályaválasztási szaktanácsadás mint tudományos tevékenység. Pszichol. Tanulmányok. Bp. V.k. 343-359.
- Csirszka János, 1966. Pályalélektan. Bp. Gondolat Kiadó
- Czinege Gábor, 1980. Gimnáziumi tanulók pályaválasztási értékorientációi. Bölcsészdoktori értekezés. Szeged, kézirat. JATE. Részben közölte a Bács-Kiskun megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet Kecskemét. 65-85.
- Dancs István, 1975. Idegrendszeri sajátosságok és munkastilus. Bp. Akadémiai Kiadó
- Dancs István, 1976. A szakmai betanítás pszichológiai kérdései. Bp. TIT.
- Dancs István, 1979. Pályaválasztási döntés befolyásoló tényezők szakmunkástanulók körében. Pályaválasztás 1-2. 34-38.
- Dancs István, 1979. Önértékelés - vizsgálat pályakezdő munkás fiatalok körében. Magyar Pszich.Szemle, 2.sz. 115-125.
- Dancs István, 1980. A család hatása a pályaaorientációra. Pályaválasztás, 3.sz. 10-14.
- Dancs István, 1980. Szakmunkástanulók értékorientációja, I-II. Pályaválasztás, 1.sz. 30-35., 2.sz. 32-34.

- Déri Miklósné - Szabóné Dér Ilona - J.Szilágyi Klára -
Völgyesy Pál, 1980. Munkahelyi választás előtt.
Bp. F.P.K.
- Duró Lajos, 1967. A személyiség fejlődésének szociális
tényezői. M.Pszichol. Szemle, 3.sz. 397-403.
- Duró Lajos, 1967. A személyiség megismerése, - hivatás-
tudatalakító hatásának vizsgálata. M.Pszichol.
Szemle, 4.sz. 513-526.
- Duró Lajos - Kelemen László - Radnai Béla, 1969. Fejlő-
dés és neveléslélektan. Bp. Tankönyvkiadó
- Duró Lajos - Zakar András, 1975. Serdülőkorú tanulók mun-
kára való beállítódása. Szegedi Nyári Egyetem, 12.
Szeged. 328-355.
- Duró Lajos; 1979. A tanulók személyiségének megismerése
és pedagógiai pszichológiai jellemzése. Szeged.
JATE.
- Duró Lajos, 1980. A pályaválasztási értékorientáció
mint pszichológiai probléma. Vizsgálatok a pálya-
választási értékorientáció körében. Bács-Kiskun
megyei Pályaválasztási Tanácsadó, Kecskemét. 6-25.
- Erikson, E.H., 1969. Identifikáció és identitás. Ifjúság-
szociológia. Bp. 68-84.
- Fukász György, 1980. A munka esztétikája. Bp. Kossuth
Kiadó

- Gál Róbert, 1975. A szakmunkássá válás folyamatát befolyásoló tényezőkről. Ped. Szemle 6.sz.
- Gál Róbert, 1981. A szakmunkásképzés és a termelés érdekviszonyai. Pedagógiai Szemle 1.sz. 19-25.
- Gazsó Ferenc - Pataki Ferenc - Sántha Pál - Várghegyi György, 1970. Pályák vonzásában. Ifjúságszociológia. 2. Bp.
- Geréb György - Verók István, 1963. Pályaválasztási indítékok lélektani vizsgálata. Tanárképző Főiskola Évkönyve, Szeged
- Havas Ottóné szerk., /évszám nélkül/ Pályaválasztási felelősök kézikönyve. Munkaügyi Minisztérium mb.Bp.
- Helembai Kornélia, 1980. Az egészségügyi szakiskolai tanulók munkára való beállítódásának értékkorientációs tényezői. Bács-Kiskun megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Kecskemét. 86-105.
- Kiss Kond László, 1979. Szakmunkástanulók szakmaválasztásának értékkorientációs indítékai. /K.i./ Szeged. JATE
- Kiss Tihamér, 1966. Eletkorok pszichológiája. Bp. Gondolat Kiadó
- Kiss Tihamér, 1978. Az én-kép kialakulása és fejlődése. Bp. Tankönyvkiadó
- Klein Sándor, 1980. Munkapszichológia. Bp. Gondolat Kiadó

- Kon, I.Sz., 1969. Az én a társadalomban. Bp. Kossuth
Kiadó
- Kon, I.Sz., 1979. Az ifjúkor pszichológiája. Bp. Tankönyv-
kiadó
- Kovácsné Virág Márta, 1980. Csoportdinamikai hatásrend-
szer és hivatástudat. Bp. F.P.K.
- Kovaljov, A.G., 1972. Személyiséglélektan. Bp. Tankönyv-
kiadó
- Kozéki Béla, 1980. A motiválás és motiváció összefüggé-
seinek pedagógiai pszichológiai vizsgálat. Bp.
Akadémiai Kiadó
- Lénárd Ferenc, 1980. Pályaorientáció és a tanítási óra.
Pályaválasztás, 1.sz. 3-6.
- Mérei Ferenc, 1942. A pályaválasztás lélektana. Bp.
Unitas Kiadó
- Mérei Ferenc, 1976. Az önismereti érzékenység a serdülő-
kor kezdetén. Az alakuló ember. 127-168. Bp.
Gondolat Kiadó
- Molnár Imre, 1947. A pályaválasztás mint nevelési prob-
léma. Embernevelés, 9.sz. 390-395.
- Molnár László, 1981. A munka szerepe a nők életútjában.
Bp. Akadémiai Kiadó "A nők munkamotivációinak
szociológiai elemzése." 98-110.
- Murányi Mihály, 1974. Az értékorientációk fejlesztése.
Bp. Tankönyvkiadó. Pszichológia - nevelőknek.

- Papp Ágoston - Perczel Tamás - Völgyesy Pál, 1976. Munkapszichológia. Bp. Tankönyvkiadó
- Perlai Béla - Xantus László, 1979. A pályák, foglalkozások köré épült presztizs képzetek vizsgálata. I-II. 1979, 1-2. sz. 39-43, - 3-4.sz. 73-76.
- Perlai Béla, 1976. A pályaválasztás pszichológiai vonatkozásai. Bp. T IT. Pszichol. V.
- Pupos László, 1979. Önértékelés - pályaválasztás. Pályaválasztás, 3-4. sz. 19-20.
- Rajnai Nadinka, 1979. Az önismeret, önértékelés fejlesztése a komplex pályaválasztási körökben. Tanulmányok a felsőoktatás köréből. Bp. F.P.K.
- Réti László, 1962. A pályaválasztási tanácsadás módszerei. Pszichol. tanulmányok. Akadémiai Kiadó
- Ritoók Pálné - Takács Márta, 1976. Pályaválasztási szaktanácsadás. Bp. Munkaügyi Minisztérium.
- Ritoók Pálné - Havas Ottóné, 1970. Pályaválasztási tanácsadás: Serdülőkről. Bp. Tankönyvkiadó.
- Ritoók Pálné, 1977. Pályaválasztás - pályaaazonosulás - önmegvalósítás. /Kézirat/ Bp. Kandidátusi értekezés.
- Ritoók Pálné, 1979. Munkára és pályára nevelés. Bp. 2.kiad. Tankönyvkiadó

- Riroók Pálné, 1980. A pályaválasztási szaktanácsadás értékorientációs kérdései. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció köréből. Bács-Kiskun megyei Pályaválasztási Intézet, Kecskemét. 26-44.
- Rókusfalvy Pál, 1962. Az érzelmi alkalmazkodás és a szakmai képzés néhány problémája a pályaválasztás szempontjából. Pedagógiai Szemle. 9.sz. 761-770.
- Rókusfalvy Pál, 1965. Munkatevékenység, pályakövetelmény, pályaalakmasság. Pszichol. tanulmányok 8. Bp. Akadémiai Kiadó
- Rókusfalvy Pál, 1966. Pályaválasztó tanulók pályaismerete. Magyar Pedagógia 1.sz. 17-35.
- Rókusfalvy Pál, 1969. Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Bp. Tankönyvkiadó
- Rókusfalvy Pál, 1979. Bevezetés a munkapszichológiába. Bp. Tankönyvkiadó
- Sütő Sándor, 1979. A társadalmi és egyéni érdek érvényesülésének lehetőségei a pályaválasztási munkában. Pályaválasztási közlemények. Debrecen 5-15.
- Szilágyi Klára - Völgyesy Pál, 1979. Pályaválasztási döntésselőkészítés pszichológiai és pedagógiai lehetőségei. Bp. F.P.K.
- Varga Erzsébet, 1980. Pályaérettség és hivatástudat egy vizsgálat tükrében. Pályaválasztás, 3.sz. 19-24.

- Vikár György, 1980. Az ifjúkor válságai. Gondolat Kiadó
- Völgyesi Pál, 1976. A pályaválasztási döntés előkészítése. Bp. Tankönyvkiadó
- Völgyesy Pál, 1978. A pályaaorientációs és pályaválasztási tanácsadás helyzete és feladatai. Tanulmányok a felsőoktatás köréből. Bp. 177-202.
- Zakar András, 1980. A középiskolai tanulók pályaválasztási értékorientációjának sajátosságai. Bács-Kiskun megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Kecskemét. 45-64.
- Zakar András, A pályaaorientáció személyiségformáló szerepe. Művelődésügyünk, 1978. 27.sz.
- Zakar András, 1979. Az első osztályos középiskolai tanulók pályaválasztási szándékainak értékorientációs tényezői. Acta Univ. Szeged. JATE.
- Zrinszky László, 1972. Az életcél és eszmények szerepe a személyiség fejlődésében. Bp. TIT. 44-62.
- Zrinszky László, szerk., 1978. Magatartásminták - azonosulás. Bp. Gondolat Kiadó
- Xantus László, 1975. Szakmunkástanulók szakmai identifikációja. Bp. OPTI.

15-65/1982. bksz.

Dr. Duró Lajos elvtársnak
tszv. egyetemi docens

Tárgy: Kiss Kond László
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

H e l y b e n

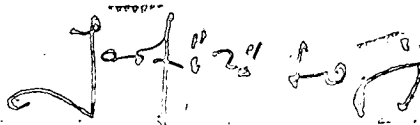
Professzor Elvtárs!

Mellékelve . Kiss Kond László: Szakmaválasztási értékkorientáció és
azonosulás

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

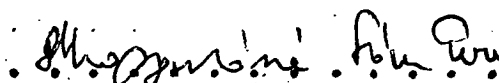
A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1982. febr. 5.

dékan

A kiadmány hiteles:

főelőadó

Kapták: Dr. Duró Lajos tszv. docens

Dr. Veczkó József docens
társbiráló

Bírálat

Kiss Kond László: "Szakmaválasztási értékkorientáció és azonosulás" c.
bölcsezdoktori értekezéséről

A pályaválasztás pszichológiai kérdéskörén belül, kétségtelenül egyike a legidősebb és társadalmi szempontból is fontos problémáknak a szakmunkéstanuló fiatalok szakmaválasztási értékkorientációjának és azonosulásának vizsgálata. Ilyen jellegű kutatások hazai viszonylatban csak az utóbbi években kezdenek kibontakozni, de monografikus igényű feldolgozás jelenleg sincs erről a témáról.

A szerző célkitűzése az volt, hogy feltárja két beiskolázott tanulócsoport /hiányszakma és divat-szakma eloszlásban/ pályaválasztási értékkorientációs rendszerét, és ellenőrizze ennek fejlődési vonalát a képzés folyamatában, összehasonlítva a mintába bevont csoportok /összesen 164 tanuló/ mozgásának mutatóit. A disszerens jól áttekintette a szakirodalmi előzményeket, amely főleg dolgozatban használt alapfogalmak értelmezésére irányult. Vizsgálataihoz munkahipotéziseket állított fel és ezekre kereste a választ a kutatás során. Az adatgyűjtést empirikus módszerek alkalmazásával végezte /megfigyelés, dokumentumelemzés, interjú, statisztikai elemzés/, amelyet kiegészített több éves intézeti tanári tapasztalata is. Ily módon a vizsgálat magában foglalta a természetes kísérlet bizonyos elemeit is. E módszerek segítségével a jelölt elég sokrétű és élet-szerű tényanyagot gyűjtött össze és dolgozott fel.

A disszerens a szocioökonómiai státusz vizsgálata alapján kimutatta azt, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők főleg a divatszakmák felé orientálják gyermekeiket. A tanulók pályaválasztását inspiráló tényezők között dominál a szülők kívánsága, a tanárok szerepe, magas arányú a saját érdeklődés követése, de a hiány-szakmánál "kényszermegoldás" is előfordul. Az elemzés kimutatja azt, hogy a tanulók értékkorientációs irányultsága a választott szakma társadalmi hasznosságára összpontosul, amelyhez kapcsolódik a munkában talált öröm, az alkotás vágya. A dolgozatban prezentált és értelmezett adatok jelzik a választott szakmával való azonosulás fejlődési tendenciáit, az elégedettség mutatóit, a felmerülő ellentmondásokat és a nevelési tennivalókat. Következtetései a tényekre alapozódnak. Előnyére vált volna a dolgozatnak, ha a szerző helyenként még tovább mélyíti az elemzést /egyes táblázatok adatainak részletesebb kifejtésére gondolunk/.

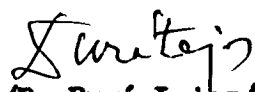
A dolgozat megfelel a formai követelményeknek, szerkezetileg jól tagolt, táblázatokkal, mellékletekkel, irodalomjegyzékkel jól dokumentált.

Az értekezlést

s u m m a c u m l a u d e

fokozattal elfogadásra ajánlom.

Szeged, 1982. február 10.

/Dr. Duro Lajos/
tanszékvezető docens